

گزارش سی و سه نشست تخصصی

غلامرضا عزیزی

- وظایف و برنامه‌های پژوهشکده اسناد مطابق با ماده سوم اساسنامه عبارت است از:
- الف: ایجاد زمینه‌ها و فراهم کردن امکانات لازم برای تحقق اهداف مؤسسه.
  - ب: تألیف و ترجمه متون، آثار، نشریات تحقیقی و پژوهشی متناسب با اهداف مؤسسه.
  - ج: استفاده از اسناد موجود در آرشیو به منظور مطالعه و تحقیق در زمینه اهداف مؤسسه.
  - د: ارج نهادن به فعالیت‌های تحقیقاتی پژوهشگران از طریق نشر نتایج مطالعات و تحقیقات آنان.
  - ه: ارتباط با صاحب‌نظران، محققان و دانشمندان کشور و ترغیب و تشویق آنها به انجام تحقیقات تاریخی و آرشیوی در چارچوب اهداف مؤسسه.
  - و: تربیت محققان و پژوهشگران و انتقال تجارب و تحقیقات تاریخی و فرهنگی به‌ویژه در زمینه‌های آرشیو و اسناد تاریخی منحصربه‌فرد و فراهم آوردن امکانات آموزشی و پژوهشی برای علاقه‌مندان به فعالیت در چهارچوب اهداف مؤسسه.
  - ز: انجام پروژه‌های تحقیقاتی و کاربردی در زمینه‌های آرشیوی - تاریخی مرمت و بازسازی اسناد، طبقه‌بندی و کدگذاری اسناد، بازیافت و پراکنش اطلاعات.
  - ح: برگزاری دوره‌های آموزشی و فرهنگی و تأسیس دوره‌های تحصیلات تکمیلی پژوهشی با همکاری دانشگاه‌ها.
  - ط: ارتباط و همکاری با مراکز و مؤسسات تحقیقاتی فرهنگی و دانشگاهی داخلی و خارجی در

چهارچوب اهداف مؤسسه و مشارکت در انجام طرح‌های تحقیقاتی.
ی: برپایی سمینارها، کنفرانس‌ها، مجامع، میزگردهای تخصصی و گروه‌های مطالعاتی و تحقیقاتی در سطوح مختلف داخلی و خارجی در زمینه فرهنگ آرشیوی تحقیقات تاریخی به‌ویژه تاریخ معاصر ایران، دانش مدیریت اسناد، فن بایگانی و اصول حفظ و نگهداری اسناد با استفاده از محققان داخل و خارج از کشور مخصوصاً محققان سازمان اسناد ملی ایران و پژوهشگران سایر دستگاه‌های دولتی».

یکی از برنامه‌های پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به اهدافش، برگزاری نشست‌های تخصصی و جلسات سخنرانی و به‌خصوص برگزاری جلسات نقد و بررسی کتاب است. پژوهشکده اسناد در سال ۱۳۹۴ برگزارکننده ۴۱ نشست تخصصی شامل جلسات سخنرانی (۲۹ نشست) و نقد و معرفی کتاب (۱۲ جلسه) بود که با هدف دانش‌افزایی همکاران سازمانی و مخاطبان بیرونی پژوهشکده اسناد انجام شد. در ادامه گزارشی از سی و سه نشست برگزار شده از آن شمار اشاره می‌شود:

نشست تخصصی «تطور اندیشه دینی صفویان»

پژوهشکده اسناد در تاریخ ۱۳۹۴/۸/۴ میزبان جناب آقای دکتر مطلب مطلبی بود که تطور اندیشه دینی صفویان را موضوع سخنرانی خویش قرار داده بود. وی در این نشست گفت: سده نهم هجری در تاریخ فعالیت گروه‌ها و جنبش‌هایی با گرایش‌های غالبانه اهمیت بسیاری دارد. نوربخشیان، مشعشعیان و صفویان در زمره این گروه‌ها و جنبش‌ها قرار دارند که به‌رغم تمایز عناصر نژادی مخاطبان و حامیان آنها و تفاوت مناطق فعالیت، همه این گروه‌ها در رویکردی مبالغه‌آمیز به تشیع همانند بودند. در میان جنبش‌های مذکور، صفویان که موضوع این پژوهش هستند، موفق به تشکیل حکومتی فراگیر و ماندگار در ایران شدند. صفویان از جنبه‌های چندی متفاوت از جنبش‌های غالبانه این عصر بودند. چرا که سایر جنبش‌های این دوره از بدو پیدایش، رویکردی رادیکال و غالبانه داشتند و به‌رغم موفقیت‌های مقطعی در برپایی حکومتی فراگیر و ماندگار ناکام ماندند. اما جنبش صفویان رویکرد ثابت و یکنواختی نداشت. این جنبش از بدو پیدایش سه مرحله تطور اندیشه دینی را تجربه کرد. این جنبش از آغاز تا نیمه دوم قرن نهم هجری دارای ویژگی کلی طریقت‌های تصوف بود و بر انزوا و گوشه‌گیری تأکید داشت. از جانب مریدان نیز بیشتر کرامات رهبران طریقت مدّظر بود. در این دوره تلاشی جدی از جانب رهبران طریقت برای رسیدن به قدرت سیاسی مشاهده نمی‌شود. هر چند که نفوذ معنوی گسترده آنها توجه حکام و فرمانروایان را جلب می‌کرد و همین مسئله سبب ازدیاد نفوذ و قدرت آنها می‌شد.

مرحله دوم تطور اندیشه صفویان از نیمه دوم قرن نهم و به طور دقیق تر از کوچ اجباری شیخ جنید به آئاتولی شکل می‌گیرد. اختلاف‌های شیخ جنید با عموی شیخ جعفر بر سر مسندنشینی طریقت صفوی، منجر به کوچ اجباری شیخ جنید به آئاتولی شد. این اختلاف و کوچ اجباری که به نظر می‌رسد در آغاز اختلاف‌های عقیدتی کمترین تأثیر را بر آن داشته است، طریقت صفوی را از این تاریخ به بعد صورت دیگری بخشید و این تحولات طریقت صفوی را هم از جنبه عملی و هم از جنبه نظری به دو شاخه تبدیل کرد. شاخه شرقی این طریقت که از جانب شیخ جعفر نمایندگی می‌شد با همان رویکرد اعتدال‌گرایی سابق ادامه پیدا کرد. البته این دوره زعامت شیخ جعفر که نزدیک به بیست و چهار سال طول کشید از جانب منابع صفوی با سکوت تأسف‌آوری همراه است چرا که مورخان صفوی نخواستند مشروعیت مخدمان خود را با پرداختن به زعامت دیگری خدشه‌دار کنند. در این منابع یگانه رهبر طریقت صفوی به‌رغم دوری بیست و چهارساله آنها از اردبیل، هم‌چنان جنید و فرزندانش وی معرفی می‌شوند. اما کوچ اجباری شیخ جنید و مسافرت‌های متعدد وی در شمال بین‌النهرین و شام، این شاخه از طریقت صفوی را در مسیر دیگر انداخت. در این دوره اندیشه‌ها و باورهای جدیدی وارد این شاخه از طریقت صفوی شد که مسیر آئی صفویان را تعیین کرد. تلاش‌های پی‌درپی رهبران شاخه غربی برای مسندنشینی و رسیدن به قدرت سیاسی پس از نیم سده به ثمر نشست. نقش اصلی را در این میان مریدان پرشور و پر هیجان شاخه غربی ایفا کردند. شاخه شرقی که بر همان رویکرد اعتدال‌گرایی سنتی جریان داشت نتوانست مانعی در مقابل شور و هیجان مریدان حوزه غربی باشد. بنابراین حوزه غربی نه تنها کل طریقت صفوی را به‌دست گرفت، بلکه موفق به تشکیل حکومتی فراگیر شد که حوزه جغرافیایی آن بسیار وسیع‌تر از حوزه نفوذ معنوی طریقت صفوی بود.

در واقع اعتقادات و باورداشتهایی که صفویان حوزه غربی را در تکاپوی رسیدن به قدرت سیاسی یاری داد با جامعه ایرانی و میدان حوزه شرقی صفویان سازگاری نداشت و برای تداوم و تثبیت و اداره حکومت تازه تأسیس صفویان کافی نبود چرا که اعتقادات این گروه‌ها از جمله تجسم خدای زنده پنداشتن رهبران، حلول، تناسخ و ... بیگانه با بیشتر جوامع تحت سیطره صفویان بود. حتی میدان سابق این طریقت در حوزه شرقی استقبال چندانی از این باورداشته‌ها نکردند. در کوتاه‌مدت، نیروی رزمی و نظامی این گروه می‌توانست اعتراض‌ها و مخالفت‌ها را خاموش کند. اما با چنین رویکردی ادامه حیات حکومت صفوی مشکل می‌نمود. از سویی این نیروها از لحاظ کمی در مقابل قلمرو وسیع حکومت صفوی ناچیز بودند. از طرف دیگر پس از تأسیس حکومت بسیاری از این نیروها پست‌ها و مقام‌های دولت جدید را تصاحب کردند و از این طریق به موقعیت‌های بالای مالی دست یافتند. به‌منظور کسب مال و مقام، نیروهای متحد دیروز، رقیب هم شدند و در چند نوبت رو در روی همدیگر ایستادند. بنابراین اعتقادات و باورداشته‌های نخستین و پیروی کورکورانه از رهبران طریقت فروکش کرد. پایگاه و دستگاه مشروعیت‌بخشی نیاز بود که بتواند حیات حکومت را تداوم ببخشد. لذا جایگزینی شریعت مورد توجه قرار گرفت. بدین‌وسیله هم منبع مشروعیت‌بخشی برای حکومت پیدا می‌شد هم اینکه با جایگزینی شریعت سایر جوامع قلمرو صفویان که سابقه مریدی این خاندان را نداشتند و با اندیشه‌های غالبانه بیگانه بودند جذب دولت جدید می‌شدند.

از جانب دیگر، بسیاری از روحانیون رویکرد مثبتی به این امر نشان دادند و با استفاده از فرصت پیش‌آمده مشغول پیاده‌کردن نظریات و برنامه‌های خویش شدند. با این کار در وهله اول ادعای نائب امام زمانی را از شاهان صفوی پس گرفتند و بدین‌وسیله یکی از سه پایه قدرت و مدعای شاهان را خاص خویش کردند. این گروه مبارزه عملی و نظری دامنه‌داری را علیه صوفیان شروع کرده و نقش آنها را در حکومت به حداقل ممکن رساندند. بنابر این علما و فقیهان با تضعیف صوفیان یکی دیگر از پایه‌های قدرت شاهان صفوی -مرشدی طریقت- را به نهایت ضعف رساندند هر چند صورت ظاهر آن تا سقوط دولت صفوی ادامه یافت. بدین ترتیب گروهی که در پیروزی و تأسیس سلسله صفوی نقش چندانی نداشت و در یکی دو دهه آغازین این سلسله به‌خاطر جو هیجانی و انقلابی فرصتی برای ابراز وجود نیافت، بنا بر نیاز زمان و واقعیات جامعه به‌زودی دست بالا را در حکومت صفوی یافتند و نقش اساسی در دوری شاهان و گروه‌های غالی از اندیشه‌های غالبانه و صوفیانه آغازین و جایگزینی شریعت ایفا نمودند.

نشست تخصصی «تولید کاغذ و فناوری‌های جدید»

نشست تخصصی «تولید کاغذ و فناوری‌های جدید» با سخنرانی جناب آقای عباس فاتحی،

مدیر کل اطلاع‌رسانی اسناد، یکی دیگر از نشست‌های برگزار شده به همت پژوهشکده اسناد در سال ۱۳۹۴ بود.

این نشست تخصصی با شرح مختصری از تاریخچه پیدایش کاغذ و سیر تکاملی آن در نقاط مختلف جهان و ایران آغاز شد. سپس مواد

اولیه فیزیکی و شیمیایی تهیه کاغذ معرفی شده و شرحی از مراحل مختلف فیزیکی و شیمیایی تولید کاغذ به دست داده شده که از آن جمله به تبدیل چوب یا مواد بازیافتی به قطعات ریز، تولید خمیر، شستشوی خمیر، کلرزی، رنگ‌زدایی، خشک‌کردن، برش و بسته‌بندی می‌توان اشاره کرد. معرفی گونه‌های مختلف کاغذ در ایران با توجه به ظاهر و کیفیت هر یک مانند کاغذ خراسانی، طاهری، جیهانی، فرعونی، جعفری، سلیمانی و ... اشاره به استانداردهای کاغذ در ایران و جهان و معرفی کارخانه‌های مهم تولید کاغذ در ایران و جهان از دیگر مباحث مطرح شده در این نشست بود. در ادامه با نمایش یک فیلم مراحل اصلی تولید و فرآوری کاغذ نشان داده شد. این نشست تخصصی با پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده به پایان رسید.

نشست تخصصی «مصورسازی پراکندگی جغرافیایی ثروت علمی»

این نشست تخصصی با سخنرانی جناب آقای دکتر سعید اسدی، استادیار گروه علم اطلاعات

و دانش‌شناسی دانشگاه شاهد در تاریخ ۱۳۹۴/۳/۱۱ در پژوهشکده اسناد برگزار شد. تبیین مفهوم ثروت علمی، اهمیت مطالعات مکانی در توسعه پایدار علمی، مصورسازی اطلاعات مبتنی بر مکان و در نهایت پیشنهاداتی برای مدیریت ملی اسناد و آرشیو ایران از مهم‌ترین مباحثی است که در این نشست مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

گفتنی است دکتر سعید اسدی نویسنده

کتاب «سنجش و مصورسازی پراکندگی جغرافیایی ثروت علمی: مفاهیم و کاربردها» است که در این کتاب پراکندگی ثروت علمی در کشور را به تصویر کشیده است.

نشست تخصصی «رایانش ابری در کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی»

این نشست تخصصی در تاریخ ۱۳۹۴/۳/۱۸ در سالن دکتر پرهام با سخنرانی جناب آقای وفا قبادپور و با حضور متخصصان و کارشناسان پژوهشکده اسناد و کتابخانه ملی برگزار شد. مروری بر تاریخچه و مفاهیم رایانش ابری آغازگر مباحث این نشست بود. آقای قبادپور اظهار داشت رایانش ابری یکی از اشکال نوین ارائه خدمات اطلاعاتی است که طی سال‌های اخیر توجه بسیاری را به خود جلب کرده است. اگر چه ایده شبکه‌ای شدن ارائه و دریافت این خدمات، به دهه شصت میلادی بازمی‌گردد، اما اجرایی شدن آن پدیده‌ای نوظهور است. اساس این پدیده بر این ایده استوار است که افراد و شرکت‌ها به جای اینکه خود ابزارهای مورد نیاز برای رایانش، ذخیره‌سازی و نیز نرم‌افزارهای مورد نیاز خود را خریداری کنند تا زمانی از بخشی از امکانات آن استفاده کنند، این موارد را به صورت خدمات و نه محصول، آن هم از طریق شبکه دریافت کرده و بهای آن را براساس میزان مورد نیاز و مصرف بپردازند.

شرکت‌های عظیم که توانایی ایجاد زیرساخت‌های لازم و سرمایه‌گذاری‌های کافی را دارند، به فروش رایانش و قابلیت ذخیره و نرم‌افزار و سایر خدمات به صورت برخط اقدام می‌کنند. از سوی دیگر، سازمان‌ها و شرکت‌های مشتری، از خرید و تأمین تاسیسات زیربنایی فناوری‌های اطلاعاتی بی‌نیاز می‌شوند. در ادامه ایشان با ذکر چند نمونه شرحی از انواع «رایانش‌های ابری» به دست داد. در ادامه این نشست از مزیت‌های رایانش ابری سخن به میان آمد و دقایق پایانی این نشست نیز به بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی آرشیو ملی ایران برای پیاده‌سازی آرشیو ابری و موضوعات دیگری چون اتوماسیون‌های اداری و مدیریت یکپارچه اسناد، چالش

استانداردها، روش‌های ایجاد بایگانی اسناد، نحوه آماده‌سازی و انتقال اسناد، تنظیم و توصیف اسناد، آرشیو ملی ابری و مسئله واسپاری اسناد و امنیت اسناد اختصاص داشت.

سخنرانی: «ناپیدایی زنان در تاریخ و تاریخ‌نگاری»

این سخنرانی با مشارکت پژوهشکده و انجمن زنان پژوهشگر تاریخ با سخنرانی خانم دکتر ربابه معتقدی با موضوع ناپیدایی زنان در تاریخ و

تاریخ‌نگاری در حوزه تاریخ معاصر برگزار شد. ایشان با استناد به منابع و اسناد معتبر تاریخی به مسائل مهم در تاریخ اجتماعی ایران پرداختند و در صحبت‌های خود به موضوع صنعتی‌شدن جامعه در اواخر دوره قاجار و پهلوی اول و نقش زنان شهری و روستایی در این زمان اشاره کردند. معتقدی زنان شهری را در کشاکش زندگی صنعتی در این دوره در دو نقش متفاوت تقسیم کرد.

۱. نقش غیرمستقیم زنان یا کار بدون مزد؛ همراهی با مردان کارگر در نقش همسر و مادر، دادن خدمات و همکاری در ایجاد امنیت و رشد کودکان و اعضای خانواده.
۲. نقش مستقیم زنان در چرخه صنعتی‌شدن جامعه در قالب انجام کار همراه با دریافت مزد که این کار با اشتغال آنان در کارهای مختلف در این دوره چهره نمود. او در مورد تولیدکنندگان صنایع دستی خانگی، کارگران خانگی، کارگران کارخانجات بزرگ تولیدی یا صنعتی که اغلب بیش از ۵۰ کارگر داشتند، آموزش و تدریس در مدارس، اشتغال در ادارات دولتی، کارگران جنسی (تن‌فروشان) سخن گفت. در انتها ایشان افزود که امید است با نگاهی به مشاغل و کارهایی که توسط زنان در دوره تاریخی موردنظر این پژوهش انجام می‌شده است جای خالی آنها در متون تاریخ‌نگاری بیشتر به چشم آمده و در آینده شاهد توجه بیشتر پژوهشگران به این مهم باشیم.

نشست تخصصی «از الفبا تا هنر»

پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران روز سه شنبه ۱۳ مرداد ماه ۱۳۹۴ نشست

تخصصی با عنوان «از الفبا تا هنر» را برگزار کرد. سخنران این نشست جناب آقای غلامرضا راهیما بود.

ایشان سخنرانی خود پیرامون نقش آفرینی خط و الفبا در طول تاریخ و نیز سیر تحول و تطور خط و خوشنویسی را با گرامیداشت نام و یاد استاد حبیب‌الله فضائلی (۱۳۰۱-۱۳۷۶) آغاز کرد. ایشان بزرگ‌ترین میراث معنوی در فرهنگ و دانش بشری را خط و الفبا معرفی کرد و با ذکر نمونه‌هایی در طول تاریخ از نقش و جایگاه این دو اختراع در نمایش، ثبت و ضبط، مبادله افکار، انتقال اندیشه‌ها و احساسات بشری سخن گفت. در ادامه همراه با تصاویر و نمونه‌هایی پنج مرحله پیدایش خطوط کهن و اولیه تشریح شد که به ترتیب عبارتند از: ۱- مرحله ابتدایی، ۲- مرحله نخستین (خطنگاری یا تصویری)، ۳- مرحله دوم (خط نموداری یا علامتی (ایدئوگرافی یا مفهوم‌نویسی)، ۴- مرحله سوم، خط آهنگی یا صوتی (اندیشه‌نگاری) و ۵- مرحله چهارم، خط الفبایی.

استاد راهیما در پایان این نشست و به منظور ذکر شواهد، شرکت‌کنندگان را با آخرین اثر خود در حوزه خط و خوشنویسی با عنوان «از الفبا تا هنر» آشنا کرد. ایشان در این کتاب به معرفی اجمالی خط و خوشنویسی، کتابت و کاتب و نیز انواع قالب‌های خوشنویسی از جمله کتیبه، قطعه، چلیپا، سیاه‌مشق، مُرّقع، رنگه‌نویسی و ... پرداخته و خطوط دوره‌های مختلف اسلامی از جمله کوفی، نسخ، ثلث، نستعلیق، شکسته‌نستعلیق، محقق، ریحان، رقعه، دیوانی، طغرا، گلزار، ناخنی و ... را معرفی کرده است.

نشست تخصصی «اسناد زنده به گور»

نشست تخصصی با عنوان «اسناد زنده به گور» در ۱۵ مهر ۱۳۹۴ به همت پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی برگزار شد. نشست «اسناد زنده به گور» با حضور دکتر محسن جعفری مذهب عضو هیئت علمی پژوهشکده اسناد، اکبر شریفزاده کارشناس گردآوری نسخ خطی معاونت کتابخانه، دکتر محمد حدادی کارشناس مرمت اسناد و علی کسایی کارشناس دستهبندی اداره کل اطلاع‌رسانی معاونت اسناد درباره چگونگی گردآوری اسناد و مراحل رسیدن تا مخزن اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی توضیحاتی داده شد و سپس مثال‌هایی در چگونگی زنده به گور شدن اسناد بیان شد.

دکتر جعفری مذهب از بی‌توجهی به داشته‌های پژوهشکده اسناد انتقاد کرده و گفت آیا خویش‌کاری سازمان فقط پاس‌داری، بازآرایی (مرمت)، سازماندهی و آگاهی‌رسانی است و برای نوشتن دانشنامه اسناد باید مدخل، نویسنده و منابع نوشتن مقاله را از بیرون از سازمان جستجو کرد؟ آیا نباید روزی برای نوشتن دانشنامه و مقاله از مدخل‌های گزینش‌شده همکاران پژوهشکده بهره برد؟

او برای نمونه گفت: «سال گذشته امین محمدی درباره «برات» گونه‌ای از اسناد حقوقی سخنرانی کرد، عکس‌هایی نشان داد و نمایه‌های یک برات را از متن‌های تاریخی بیرون آورد و فرق شبه برات با اسناد دیگر که بیشتر اشتباه گرفته می‌شود را بیان کرد. شوربختانه سخنرانی وی حتی چاپ نشد تا در دانشنامه از آن بهره ببرند در حالی که دانشنامه باید گسترش

پیدا کند و به جای چند صد مدخل به چند هزار مدخل برسد یعنی «واژه‌سازی در اسناد». این کارشناس از گونه‌های اسناد در درازای تاریخ گفت: «دیرینه‌ترین تعریف از اسناد با نام‌های سلطانیات، دیوانیات و اخوانیات به دوره سلجوقی برمی‌گردد. دسته‌بندی روان شاد قایم‌مقامی هم بدین‌گونه است ولی اندک‌اندک در اسناد دیوانی، اسناد اقتصادی و شرعی را از هم جدا کردند و در چند دهه اخیر اسناد سلطانی هم به حکم و رقم دسته‌بندی شد. در گذشته «فتح‌نامه»، «خلعت‌نامه»، «مقام‌نامه»، «حکومت‌نامه» هم بود بنابراین تعاریف باید توان گسترش و زایش داشته باشند.

او در ادامه افزود: «چند سال پیش در نشریه «گنجینه اسناد» براساس اسنادی که به‌مانند کاغذپاره بود یادداشتی با نام «تیبانی‌نامه» نوشتم. تیبانی‌نامه بین دو تن که با هم تیبانی می‌کنند و گاهی از تضمین‌هایی مانند «تو را سوگند ... کسی از این آگاه نشود و این برگه را پس از خواندن پاره کن». خوشبختانه برخی از بین نرفته و هم‌اکنون واژه‌ای به نام «تیبانی‌نامه» ساخته شده که در ادبیات سندشناسی وجود نداشت. مقاله نوشته‌شده به داوری فرستاده شد ولی این پیشنهاد پذیرفته نشد زیرا تیبانی‌نامه را هنوز کسی به کار نبرده، در سرعنوان‌ها نیست و در فرهنگ‌نامه دهخدا هم نوشته نشده است. من پاسخ دادم ما در آغاز دستگاهی می‌سازیم، به کار می‌اندازیم سپس برای آن واژه می‌سازیم. ما که نباید چشم‌به‌راه سرعنوان‌ها یا فرهنگ‌نامه‌ها باشیم. نیاز یک دانش گسترش آن است و بهتر است گسترش از سازمان مادر انجام گیرد بنابراین یکی از خویش‌کاری‌های سازمان ما افزودن بر تولید دانشنامه، تولید مدخل‌های

دانشنامه، منابع مدخل‌های دانشنامه و تأمین نویسندگان مدخل‌های دانشنامه هم است. بهتر است واژه‌ای که در ادبیات سندشناسی وارد می‌شود نخستین بار در این سازمان به کار رود». وی این کارشناس براین باور است برای هر سندی باید افزون بر مواد، روش و آیین‌نامه ایجاد شود، آیین‌نامه به همه کتابخانه‌ها و آرشیوها فرستاده شده تا اگر آنها به اینگونه اسناد برخورد کردند بدین روش کار کنند و یا اگر خرده‌ای هست آن را درست کنند.

در ادامه کارشناسان وابسته درباره چگونگی خریداری و ورود نسخه‌های خطی به سازمان اسناد گفتگو کردند در آغاز اکبر شریف‌زاده کارشناس بخش فرآوری نسخ خطی و معاونت کتابخانه ملی از چگونگی فرآوری نسخه‌ها گفت: «پس از پذیرفتن نسخه‌ها هیئتی برای نرخ‌گذاری تشکیل می‌شود و اگر فروشنده هم‌رأی بود به بخش گردآوری نسخ رفته و کتابخانه در سه فرآیند «روش خرید، احیا و امانت» نسخه‌ها را فراهم‌آوری می‌کند. کارشناسان به متن نسخه که آیا خوشنویسی، تابلونگاری یا ... توجه می‌کنند سپس به تندرستی، بی‌مانندی، نوع نگارش، آراستگی و کیفیت نسخه، نویسنده آن، نوع کاغذ، حجم نسخه، آرایه‌ها، صحافی و سیرتاریخی، مُهرها، یادداشته‌ها و مالکیت‌هایی که در این نسخه بوده، دست‌خوردگی‌ها و تصرفاتی که در نسخه‌ها انجام شده مورد بررسی قرار می‌گیرد و سرانجام همراه یادداشتهایی در کمیته نرخ‌گذاری این ویژگی‌ها بیان می‌شود و اعضای کمیته پس از ارزشیابی به پیشنهاددهنده نرخ‌نهایی را می‌گویند. اگر او پذیرفت مراحل تحویل و ثبت در مخزن انجام می‌شود. اسناد پس از فرآوری به بخش بازرایی سپرده می‌شوند.

اگر نسخه خریداری شده دارای ایراد بوده و نیاز به بازرایی باشد، به واحد مرمت داده می‌شود تا کارهای لازم انجام گیرد. محمد حدادی کارشناس بخش بازرایی در ادامه سخنان شریف‌زاده گفت: «پس از آنکه اسناد به ما داده می‌شود به چگونگی زیستی آن مانند آلودگی به قارچ یا کپک توجه می‌کنیم. پس از آزمایش‌های لازم و گندزدایی وارد آزمایشگاه شیمی می‌شود.

آنجا بر روی «PH» و مشکلات دیگر ورق‌ها و جلد‌ها بسته به حساسیت و جوهری و جنس جلد و آسیب وارده رسیدگی می‌شود. پس از بازرایی لازم به بخشی که به ما داده بود، پس داده می‌شود و افزون بر نوشتن گزارش روند کار، فرتورهایی (عکس) به‌ویژه برای نسخه‌های ارزشمند تاریخی گرفته شده و نگهداری می‌شود. سپس بخش فرآوری از مخزن شماره جدیدی برای نسخه درخواست می‌کند و پس از ثبت به مخزن می‌فرستد. مخزن براساس چگونگی نسخه که خطی، سنگی یا چاپ عکسی باشد شماره‌های گوناگونی داده و آماده‌سازی لازم مانند زدن برچسب، زدن تگ و نوشتن دانسته‌های کوتاهی درباره ثبت داشته‌ها و فراهم‌آوری اثر در دفتر ثبت و نرم‌افزار کتابخانه ملی است. در گذشته این داشته‌ها وارد رایانه نمی‌شد

زیرا شمار کتاب‌ها بالا بود ولی از سال ۱۳۸۷ از شماره ۱۶۰۰۰ که فهرست هم نشده بودند اطلاعات وارد نرم‌افزار می‌شود. پژوهشگران چه در سازمان و چه در هر جای جهان می‌توانند از واپسین داده‌های کتاب‌ها و نسخه‌ها آگاهی یابند. آگاهی‌رسانی بسیار کوتاه مانند نام کتاب، شماره، نویسنده و زبان نوشتاری کتاب است.

علی‌کسایی کارشناس بخش مخزن اسناد کتابخانه ملی در ادامه سخنان بالا افزود: «سپس کتاب‌ها و نسخه‌ها فهرست‌نویسی شده و سرانجام اسکن می‌شوند. پیش از این منابع تصویربرداری می‌شد که به شکل «پوزتیو» و «نگاتیو» نگهداری می‌شدند. زمانی هم عکس گرفته می‌شد و کتاب به شکل چاپ عکسی یا رونوشت‌برداری (کپی) در می‌آمد. ولی امروز اسکن کم‌ترین آسیب را به کتاب وارد می‌کند. او ادامه داد: «در گروه فهرست‌نویسی پردازش یا سازمان‌دهی اسناد انجام می‌شود زیرا باید آگاهی لازم درباره رنگ، جلد و ویژگی‌های کاغذ در اختیار پژوهشگران قرار گیرد. سپس کتاب یا نسخه در مخزن در جای خود قرار می‌گیرد. کسایی از کوشش‌های دیگر مخزن اسناد کتابخانه ملی گفت: «در بخش منابع اصل کتاب به پژوهشگران امانت داده می‌شود. نمایشگاهی همیشگی در سازمان وجود دارد که منابع همیشه در آنجا هستند. نمایشگاه دیگری سالانه در ماه رمضان به شکل موضوعی از یک هفته تا یک ماه برگزار می‌شود. گردگیری و کارهای وابسته به پاسداری از اسناد همواره انجام می‌گیرد. دستگاه‌هایی برای اداره کردن منابع حتی از خانه، دستگاه‌های هشداردهنده در برابر رفت و آمد و دما در سازمان کار گذاشته شده است. گاهی مخزن منابع را برای برابری دادن به گروه فهرست‌نگاری امانت یا انتشار می‌دهد. از صدا و سیما برای فیلم‌برداری می‌آیند، گاهی برای میهمانان ویژه نیاز به نمایش دادن اصل نسخه‌ها است. درخواست یونسکو برای ثبت در یونسکو، همچنین شناسایی منابع ارزشمند سازمان برای شناساندن درست آن و در نهایت انجام بازدیدهایی که از بخش روابط عمومی هماهنگی می‌شود. در نهایت هر بخش گزارشی آماده می‌کند که بخش‌های دیگر از آن آگاهی ندارند. در بخش اسناد داشته‌های نسخه‌ها روی تارنما قرار می‌گیرد و اگر در بخش خطی توان چاپ بود فهرست‌نویسی هم می‌شود.

فهرست شامل شناختی است که فقط مخزن نسبت به اسناد دارد زیرا از گزارش بخش‌های دیگر آگاهی ندارد و درخواست‌کننده کتاب و نسخه‌ها فقط از داده‌های بخش اسناد آگاهی می‌یابد. تاکنون ۱۰ جلد از فهرست نسخه‌های خطی چاپ شده است و در هر جلد فهرست ۳۰۰ نسخه گنجانده می‌شود. درحالی‌که در سازمان بیش از ۳۰ هزار نسخه وجود دارد و سالیان دراز باید چشم به راه فهرست‌های دیگر ماند. به همین دلیل دکتر جعفری‌مذهب پیشنهاد داد یادداشت کوتاهی برای نسخه‌ای که تازه به دست سازمان می‌رسد، نوشته شده و به جامعه دانشی آگاهی‌رسانی شود زیرا به گمان کسانی به آن نیاز دارند، در واقع اسناد زنده‌به‌گور می‌شوند.

برای زنده‌به‌گور شدن اسناد چند راه وجود دارد برای نمونه شماره بازیابی اشتباهی باشد. دکتر جعفری‌مذهب در این باره افزود: «در گذشته، نسخه‌های ناکارآمد را به دست حجر می‌سپردند تا خمیر کند ولی نسخه‌های قرآنی را در دشتی زیر خاک، در کنج یا پشت دیواری، زیر گنبدی قرار می‌دادند تا با گذشت زمان فرسوده شود. یک‌بار در آستان‌قدس دیواری شکافته شد و ناگهان چهارصد هزار سند مالی از پشت آن بیرون آمد. او در ادامه از عامل زنده‌به‌گوری اسناد گفت: «سندی که نابود شد از چرخه آگاهی‌رسانی خارج می‌شود. ولی گاهی با کلیدواژه نادرست اسناد زنده‌به‌گور می‌شوند، اگر اسناد اداری، شخصی عنوان شود دوباره زنده‌به‌گور می‌شود». او از عامل‌های دیگر زنده‌به‌گور شدن اسناد، بودن برگه‌های یادداشت یا هر چیز دیگری در لای کتاب‌ها است. در بخش فراهم‌آوری تشخیص داده می‌شود آیا سند یا نسخه خطی است یا نه، در بخش بازآرایی نیز آسیب‌زدایی می‌شود و در مخزن برگه‌ها درون کتاب می‌ماند و در گزارش به چند برگ همراه کتاب یا نسخه اشاره می‌شود که حتی شماره‌گذاری نشده و به کتاب هم چسبانده نمی‌شود. اسناد به‌گونه‌ای دیگر نیز زنده‌به‌گور می‌شوند. در گذشته برای ماندگاری بیشتر کتاب‌های بزرگ با جلد چرمی، چوب به‌کار می‌بردند بعدها از کاغذهای ناکارآمد بهره گرفتند این کاغذها نسخه‌های کهن‌تر از کتاب بودند، برای هر آستر ۱۰ تا ۱۵ برگ روی هم گذاشته و با چسبی گیاهی می‌چسباند. در دو سه سده صنعت مقواسازی به ایران آمد و برای آماده کردن مقوا نسخه‌های خطی ریز و خمیرشده و با زدن چسب و خشکاندن مقوا به دست می‌آمد. در گزارشی که برای این نسخه‌ها نوشته می‌شود هیچ اشاره‌ای به این نکات نمی‌شود. حدادی به نکات ارزشمند در بخش بازآرایی اشاره کرد و گفت: «در این بخش بیشتر به بازآرایی جلد پرداخته می‌شود. در جلد‌های لاک‌ی اگر از چند لایه برگه کار شده باشد امکان خارج کردن آنها وجود ندارد زیرا همه از هم پاشیده می‌شد. جلد‌های چرمی آراستگی‌هایی مانند طلاکوب دارند به دلیل فشاری که بر روی کلیشه آمده تا نقش روی چرم و برگه‌ها بیفتد دیگر نمی‌توان آنها را جدا کرد زیرا آسیب بیشتری به جلد وارد می‌شود. البته بازآرایی باید به‌گونه‌ای باشد که امکان پژوهش‌های آینده را نگیرد. جعفری‌مذهب از ارزش اسنادها در درون جلد‌ها گفت: «اسناد ارزش زیباشناسی، تاریخی و مفهومی دارند. برخی از برگه‌های درون جلد‌ها شاید ارزش تاریخی دارند اما ارزش مینوی و زیباشناختی کتاب را نداشته باشد و اینها دلیل‌هایی هستند که آدمی دچار تردید می‌شود آیا اسناد از زنده‌به‌گوری درآیند یا نه. جعفری‌مذهب در پایان گفت: «یکی از درخواست‌های ما این است که کاغذپاره‌هایی که در زمان فهرست‌نویسی و بازآرایی خرد یا ریز می‌شوند دارای ارزش هستند و در بخش مخزن چیزی به نام زباله وجود نداشته باشد».

درخواست دیگر، گزارش‌های بخش‌ها به همدیگر داده شود زیرا هر بخش بدون آگاهی

از داشته‌های بخش دیگر پیشبرد نیکی نخواهد داشت. در فهرست نهایی چند سالی است نام نویسنده، در چه سالی، از کدام شهر خریداری شده و نرخ کتاب نوشته می‌شود ولی موضوعات دیگری هم در این زمینه باید مطرح شود.

نشست تخصصی «دایرةالمعارف‌نویسی و دانشنامه‌نگاری»

نشست تخصصی دایرةالمعارف‌نویسی و دانشنامه‌نگاری با سخنرانی جناب آقای دکتر اسداله معظمی‌گودرزی در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۲۱ در پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی برگزار شد. سرویراستار «دائرةالمعارف زن ایرانی» سخنان خود را با شرح فرایند شکل‌گیری زبان در جوامع آغاز کرد و از نقش و جایگاه مراکزى چون فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی در استخراج قواعد مربوط به زبان ساخته‌شده در بتن جامعه و نیز ضرورت برنامه‌ریزی توسط این مراکز در خصوص مواجهه با مقوله زبان به‌شیوه علمی و آکادمیک سخن گفت. این دانش‌آموخته مقطع دکتری در رشته مدیریت برنامه‌ریزی فرهنگ از دانشگاه بلژیک، دانشنامه یا دایرةالمعارف را عنوان عمومی کتاب‌های مرجع معرفی کرد که دسترسی به آخرین دانسته‌ها و معارف بشری را برای مخاطبان خود آسان می‌کنند.

در ادامه شرحی از تاریخچه دانشنامه‌نگاری و دایرةالمعارف‌نویسی در جهان به‌دست داده شد. ایشان گفت: آمار تدوین دوهزار دانشنامه یا دایرةالمعارف در دو هزار سال اخیر بیانگر اهمیت و ارزش دانشنامه‌نویسی در دوره‌های تاریخی مختلف و نیز گویای توجه خاص جوامع بشری به گردآوردن دانسته‌ها و معارف خود است. نخستین دانشنامه در سده دوم پیش از میلاد مسیح (ع) در روم و درباره فن خطابه، کشاورزی، بهداشت، دانش سپاهی‌گری و قانون تدوین شد. سپس چینی‌ها با تدوین آینه امپراطور حرکتی را که در روم آغاز شده بود تداوم بخشیدند. در قرون وسطی دانشنامه‌های موضوعی یا تخصصی پدیدار شد.

دانشنامه‌نویسان تا آغاز سده هجدهم میلادی در تدوین دانشنامه‌های خود فقط از ذوق و سلیقه شخصی خود پیروی می‌کردند و تابع ضابطه و اصل معین و تعریف‌شده‌ای نبودند اما در سده هجدهم میلادی آثاری مانند «کتابشناسی جهان» در ایتالیا و (دانشنامه) اثر افرهیم چمبرز در انگلستان تحویل بزرگی در ضابطه‌مند کردن فن دانشنامه‌نویسی ایجاد کرد. این آثار و به‌ویژه دانشنامه افرهیم چمبرز که زیر نظر دیدرو و با همکاری دانشمندی چون ولتر، روسو، منتسکیو، دالامبر و ... با اصلاحاتی به زبان فرانسه ترجمه و تألیف شده، الگوی دانشنامه‌نویسی در معنای نوین آن شد که تا به امروز نیز کم و بیش معتبر است.

ایرانیان نیز در تهیه و تدوین لغتنامه‌ها سابقه بسیار طولانی دارند که این سابقه طولانی سرآغاز دانشنامه‌نویسی در ایران به‌شمار می‌آید. قدیمی‌ترین دانشنامه موضوعی ایران دینکرت

است که به زبان پهلوی تدوین شده است. پس از آن «رسائل اخوان الصفا» در قرن چهارم هجری «احصاء العلوم» اثر ابونصر فارابی، «قانون» اثر ابوعلی سینا، «ذخیره خوارزمشاهی» اثر اسماعیل جرجانی، «جامع العلوم» اثر فخرالدین رازی و ... حکایت از جریان مستمر دانشنامه‌نویسی در ایران دارد. دانشنامه‌نویسی در معنای امروزی آن در ایران سابقه‌ای شصت ساله دارد. پس از لغتنامه دهخدا، ترجمه دایرةالمعارف اسلام آغازگر این جریان است. نخستین اثر تألیفی و تحقیقی برجسته و مهم در این زمینه دایرةالمعارف فارسی است که با سرپرستی مرحوم دکتر غلامحسین مصاحب تدوین شد.

در ادامه با ذکر شواهدی درباره دایرةالمعارف‌هایی که قبل از انقلاب اسلامی ایران و پس از آن در داخل یا خارج از کشور نگارش یافته‌اند سخن به میان آمد و به‌طور کلی به نقاط قوت و ضعف این دانشنامه‌ها اشاره شد. معرفی انواع دایرةالمعارف‌ها و ویژگی‌های هریک، شرح تفاوت واژه‌نامه و فرهنگ‌نامه با دایرةالمعارف، هدف از نگارش دایرةالمعارف، اصول و روش‌های مدخل‌گزینی، شیوه تنظیم ساختار محتوایی، زبانی و ادبی دایرةالمعارف از دیگر مباحث این نشست تخصصی بود. در پایان به‌شکل عملی در مورد چگونگی نوشتن مقاله‌های دایرةالمعارف توضیح داده شد. این نشست تخصصی با پاسخ به سؤالات مطرح‌شده به پایان رسید.

نشست تخصصی «حفاظت و نگهداری رقیمی اسناد»

نشست تخصصی «حفاظت و نگهداری رقیمی اسناد» با سخنرانی جناب آقای دکتر مهرداد نیکنام، عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی برگزار شد. در ابتدای این نشست تخصصی آقای دکتر نیکنام به بحث پیرامون اهمیت حفاظت و نگهداری رقیمی اسناد و این که وب‌جهان گستر و اینترنت بخش اساسی و اصلی محیط اطلاعاتی در دنیای کنونی هستند و همچنین به تعریف حفاظت رقیمی یا رقیمی کردن برای حفاظت، اهداف فعالیت‌های حفاظتی، تولید محتوا، نگهداری محتوا و غیره پرداختند.

در ادامه عنوان کردند که آرشیوهای ملی نقش مهمی در گردآوری بخش کوچکی از این منابع جهانی و امکان دسترسی به آنها را در آینده دارند. با توجه به حجم زیاد اطلاعات و کمبود فضا برای نگهداری، چشم‌انداز آینده به‌نظر ترسناک می‌آید ولی نمونه‌های بسیاری در سراسر دنیا نشان می‌دهد برای حل تمامی این مشکلات می‌توان از طریق برنامه‌ریزی در حوزه حفاظت رقیمی اثرگذار بود. حفاظت رقیمی فرایندهایی را شامل می‌شود که هدف آن اطمینان از دسترسی مداوم به منابع رقیمی است این به معنی حفظ تماس با جریان اطلاعات و وسایل خواندن و تفسیر آنها و ارائه مجدد منابعی است که اصل آنها به کاربران ارائه شده است. آقای دکتر نیکنام در بحث سوابق تاریخی با اشاره به اینکه به‌نظر برخی از متخصصان علوم

کتابداری و اطلاع‌رسانی و آرشیودارها تفاوت بین حفاظت رقمی و رقمی‌سازی برای حفاظت مبهم است. رقمی‌سازی برای حفاظت اندیشه‌هایی است که از حوزه سنتی حفاظت آنالوگ و به‌طور کلی نگه‌داری گرفته شده است. در دهه ۱۹۹۰ شمار عظیمی از کتاب‌های قطور و روزنامه‌ها و اسناد با هزینه تأمین شده از سوی نهادهای مختلف ریزفیلم شدند. ریزفیلم‌سازی یکی از فرایندهای حفاظتی منابع آسیب‌پذیر قدیمی و نفیس بود. قصد آن سازمان‌ها حفظ محتوای اطلاعاتی آنها و دسترس‌پذیر ساختن محتوا برای جلوگیری از خسارت و آسیب جدی به نسخه‌های اصلی شکننده و آسیب‌پذیر (نظیر نسخه‌های خطی، نشریات قدیمی و کتاب‌های نفیس) بود.

اما نتیجه این کار، محدودیت دستیابی برای پژوهشگران فعال بود. بنابراین برای حل این مشکل کتابخانه‌ها و آرشیوها به ریزفیلم‌سازی کتاب‌ها به‌ویژه کتاب‌های قدیمی، نسخه‌های خطی و اسناد برای حفاظت و رقمی‌سازی آنها به‌منظور دستیابی پرداختند. لذا رقمی‌سازی به‌خودی‌خود به یک رویکرد قابل‌قبول برای تمامی فرمت‌سازی مجدد حفاظتی تبدیل شد. هر چند که رقمی‌سازی هنوز کاملاً جا نیافتاده است و محل بحث و اختلاف‌نظر صاحب‌نظران حوزه حفاظت رقمی است.

در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران نیز از سال ۱۳۸۱ کار رقمی‌سازی منابع آنالوگ (به‌ویژه نسخه‌های خطی، نشریات دوره قاجار و کتاب‌های قدیمی) شروع شد. رقمی‌سازی برای حفاظت منجر به ایجاد منابع رقمی می‌شود که خود باید مورد حفاظت واقع شوند؛ به‌عبارت‌دیگر رقمی‌سازی برای حفاظت خود ضرورت حفاظت رقمی را پیش می‌آورد. سی‌دی‌ها، دی‌وی‌دی‌ها، نوارهای مغناطیستی تولیدشده از فرآیند رقمی‌سازی منابع آنالوگ خود نیاز به تمهیداتی برای حفاظت دارند.

و در نهایت نیز به مباحث رقمی کردن آرشیو و مجموعه‌های خاص پرداختند و عنوان کردند که پرداختن به منابع آرشیوی به‌ویژه اسناد در شکل رقمی موجب طرح دو سؤال می‌شود: نخست این که آیا می‌توانیم آنچه اکنون در آرشیو داریم به قالب رقمی ببریم؟ و دیگر اینکه، چه مجموعه‌های خاص و جدیدی در جهان رقمی وجود خواهند داشت؟ و در پایان نتایج بیانگر این است که:

- برای شروع کار ابتدا باید باور داشت که حفاظت و نگهداری به‌معنای نسخه‌برداری است و البته نه نسخه‌برداری معمولی بلکه انتقال اطلاعات رقمی روی محمل‌های جدید، با قالب‌های جدید و به کمک ویرایش‌های جدید نرم‌افزارهای مورد استفاده؛ که این کار از ابتدا باید مدّ نظر قرار گیرد و بودجه آن به‌عنوان هزینه تأمین شود؛
- از آنجایی که دانش فنی زیادی در این زمینه وجود دارد، پس همیاری در این زمینه از اهمیت بالایی برخوردار است؛
- گروه‌های مختلفی باید بر ایجاد و توسعه آرشیوهای تعاونی متکی بر رایانه، پژوهش درباره فناوری تبدیل و فعالیت‌های استاندارد ابرام ورزند؛
- آرشیودارها باید با کارکنان مراکز رایانه و مدیران رکوردها در دیگر قسمت‌ها که مشکلات مشابهی با آرشیودارها دارند و با ناشران و فروشندگان منابع رقمی که به‌دنبال راه‌حل‌های مشابه هستند، همکاری و تشریک مساعی داشته باشند.

نشست تخصصی «بررسی آلودگی قارچی نسخ تاریخی پس از ضدعفونی با اتیلن‌اکساید»

نشست تخصصی «بررسی آلودگی قارچی نسخ تاریخی پس از ضدعفونی با اتیلن‌اکساید» با سخنرانی سرکار خانم مهندس شهناز بهلولی متخصص حفظ و نگهداری اسناد برگزار شد. در ابتدای این نشست تخصصی سرکار خانم بهلولی به بحث پیرامون اهمیت موضوع و روش‌های مختلف ضدعفونی پرداخت و اظهار کرد یکی از اصلی‌ترین دلایل فرسایش اسناد و کتاب‌های خطی، عوامل بیولوژیکی و به‌طور عمده قارچ‌های میکروسکوپی هستند و به‌دلیل آنکه تخریب ناشی از قارچ‌ها پیش‌رونده است، لذا باید هرچه سریع‌تر و با روشی مؤثر در جهت رفع آنها اقدام لازم به‌عمل آید.

وی در ادامه عنوان کردند که روشی که در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برای از بین بردن آلودگی‌های بیولوژیکی مورد استفاده قرار می‌گیرد، ضدعفونی با اتیلن‌اکساید است. مدت‌زمان ماندگاری اثرات ضدعفونی‌کنندگی گاز اتیلن‌اکساید یکی از دغدغه‌های این سازمان است. از طرفی حفظ و نگهداری نسخ خطی قدیمی که عمدتاً منحصر به فرد هستند به لحاظ

تاریخی و فرهنگی از اهمیت خاصی برخوردار است. لذا با توجه به چنین امر مهمی، این تحقیق به منظور ارزیابی میزان کارایی گاز اتیلن اکساید در پاکسازی و ضدعفونی و همچنین پیشگیری از آلودگی مجدد توسط قارچ‌ها طراحی شده است.

سرکار خانم بهلولی در بحث آلودگی‌ها به چند نوع آلودگی از جمله آلودگی قارچی و محیطی که شایع‌ترین آنها بودند اشاره کردند و در ادامه به مصداق قانون ارجحیت پیشگیری بر درمان در مراکز نگهداری اسناد، کتابخانه‌ها و موزه‌ها، اظهار کردند پیش مستمر و کنترل عوامل آسیب‌رسان بیولوژیکی و فاکتورهای محیطی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. در این پایش‌ها تعداد و نوع میکروارگانیسم‌ها، دما، رطوبت نسبی، نور و میدان مغناطیسی مخازن نگهداری منابع آرشیوی و کتابخانه‌ای کنترل می‌شود.

ایشان در نهایت توضیح دادند که در این تحقیق ۱۰۷ نسخه‌خطی با روش نمونه‌برداری و کشت در محیط کشت اختصاصی قارچ‌ها بررسی شده و ارتباط نوع آلودگی آنها با شرایط محیطی نگهداری و آلودگی نسخه قبل از ضدعفونی مورد بحث قرار گرفته و در نهایت نتایج بیانگر آن است که علی‌رغم آن که ۸۶/۶۷ درصد نمونه‌ها همچنین آلودگی نشان دادند و فقط ۱۳/۴۳ درصد فاقد آلودگی باقی مانده‌اند، ولی این آلودگی با آلودگی اولیه آنها متفاوت است. بنابراین ضدعفونی با اتیلن اکساید در طول مدت ۴ سال تأثیر داشته زیرا آلودگی‌های اولیه از بین رفته و پس از طی این مدت زمان مجدداً رشد نکرده است و آلودگی‌های مشاهده‌شده همان آلودگی‌های محیطی است که بر روی اسناد نشست است.

دو نشست با عنوان «ترویج علم و تاریخ علم»

در هفته ترویج علم برای نخستین بار پژوهشکده اسناد از سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران با

روز جهانی علم

در خدمت صلح و توسعه

پژوهشکده اسناد بر گزار می کند:

روز جهانی علم
تاریخ جهانی علم

عنوان برنامه های روز:

- * تلاوت قرآن و سرود جمهوری اسلامی ایران / ۱۵:۰۰ تا ۱۵:۰۵
- * حمایت از حقوق مولف در ایران؛ گذشته، حال و آینده / سخنران: دکتر محمود صادقی/ ۱۵:۰۵ تا ۱۵:۱۵
- * بهره گیری از الگوهای دانش محور در پیشرفت سازمانی با تاکید بر کتابخانه ها و مراکز اسناد / مهندس فرامرز مسعودی/ ۱۵:۱۵ تا ۱۵:۴۵
- * حقوق مالکیت معنوی در کتابخانه های دیجیتال / عباس میرزایی/ ۱۵:۴۵ تا ۱۱:۱۵
- * پرسش و پاسخ/ ۱۲:۰۰ تا ۱۱:۴۵

زمان: دوشنبه ۱۸ آبان ماه - ساعت ۱۰ تا ۱۲:۳۰

مکان: ساختمان همایش های برج میلاد

حضور کلیه علاقمندان آزاد است

مشارکت بیش از ۴۰ مرکز علمی و پژوهشی در کشور، نشست های تخصصی در حوزه ترویج علم برگزار کرد. این نشست های تخصصی که با نمایشگاهی از دستاوردهای سازمان ها و نهادهایی که در زمینه عمومی سازی علم فعالیت می کنند همراه بود، با موضوعات زیر به مدت شش روز از تاریخ ۱۶-۲۱ آبان در سالن همایش های برج میلاد تهران برگزار شد.

مراکز علمی و پژوهشی بسیاری در بزرگداشت هفته ترویج علم در سالن همایش های برج میلاد شرکت داشتند.

روز دوشنبه ۱۸ آبان ماه هم پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی سه نشست را با عنوان «ترویج علم و تاریخ علم» در این مرکز برگزار کرد.

در این روز، پژوهشکده اسناد ضمن با اهمیت دانستن نقش حمایت از حقوق معنوی پدیدآورندگان در ترویج علم، ۳ سخنرانی به شرح زیر را برنامه‌ریزی کرد:

۱- حمایت از حقوق مؤلف در ایران؛ گذشته، حال و آینده. سخنران آقای دکتر

محمود صادقی دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس

۲- حقوق مالکیت معنوی در کتابخانه‌های دیجیتال. سخنران سرکار خانم بهاره

پورحسین، مسئول بخش دیجیتال کتابخانه حسینییه ارشاد

۳- بهره‌گیری از الگوهای دانش‌محور در پیشرفت سازمانی با تأکید بر

کتابخانه‌ها و مراکز اسناد. سخنران آقای مهندس فرامرز مسعودی

به دلیل تغییراتی که در برنامه ایجاد شد ۲ سخنرانی نخست با شرکت پژوهشگران

پژوهشکده اسناد و دیگر مراکز پژوهشی برگزار شد و سخنرانی سوم قرار شد طی روزهای آتی

در ساختمان آرشیو ملی ایران برگزار شود.

در ادامه گزارش مختصری از ۲ سخنرانی نخست به‌دست داده می‌شود:

آقای دکتر صادقی در نشست «کپی‌رایت در نظام حقوقی ایران؛ گذشته، حال، چشم‌انداز

آینده» با اشاره به تاریخچه قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان گفت: در قانون سال ۱۳۴۸

قانون‌گذار از الگوی فرانسوی برای تصویب قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان استفاده

کرد. ترجمه تحت‌اللفظی کپی‌رایت «حق نشر» است اما «حق تألیف» به پدیدآورنده نگاه دارد.

قانون‌گذار فرانسوی نگاهش انسانی است، در حالی که نگاه مادی، در کپی‌رایت وجود دارد.

وی افزود: در سنت حق مؤلفی در درجه نخست، حق معنوی دارای اهمیت است. در نظام

حق مؤلفی از چیستی اثر، معیار حمایت، حقوق مادی و حقوق معنوی پدیدآورنده صحبت

می‌شود.

صادقی ادامه داد: در حقوق ایران

برخلاف تصور عموم که می‌گویند

قانون کپی‌رایت نداریم، در سال

۱۳۱۰ این حق برای مؤلفان، مصنفان،

هنرمندان، مترجمان و تکثیرکنندگان

کتاب تصویب شد که البته این قانون

تکمیل‌شده قانون سال ۱۳۰۴ است.

وضع قانون اختصاصی برای اهالی نشر از سال ۱۳۲۰ در شورای ملی آغاز شد و در سال ۱۳۴۸ به تصویب رسید.

این عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس اظهار کرد: پس از انقلاب در سال ۱۳۷۹، قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای و در سال ۱۳۸۲ قانون تجارت الکترونیک تصویب شد. حمایت مادی از خالق نرم‌افزارهای الکترونیکی در قانون ایران ۳۰ سال است. حمایت مادی از خالق آثار مکتوب در سال ۱۳۸۹ از ۳۰ به ۵۰ سال افزایش پیدا کرد.

وی افزود: در قانون پیش‌بینی شده که نقل قول از منابع منتشرشده با اهدافی مانند علمی و ادبی با ذکر منبع مانعی ندارد. درباره تهیه جزوه‌های دانشگاهی نیز قانونگذار استفاده از منابع مختلف را مجاز دانسته، اما شرط کرده که تهیه جزوه‌ها نباید با اهداف کسب سود همراه باشد. صادقی گفت: در حوزه نرم‌افزارهای الکترونیکی براساس قانون مصوب سال ۱۳۷۹، اجازه تولید نسخه پشتیبان از سوی قانونگذار صادر شده است.

این مدرس دانشگاه در ادامه عنوان کرد: ایران عضو هیچ معاهده بین‌المللی مربوط به کپی‌رایت نیست. از سال ۱۳۸۰ بحث‌های مختلفی برای الحاق به کنوانسیون برن مطرح شده است، اما انتقادهایی درباره رویکرد دولت در پیوستن ایران به این کنوانسیون وجود دارد. به عبارت دیگر، در مقوله مالکیت فکری دچار نوعی محافظه‌کاری شده‌ایم.

ایشان ادامه داد: یکی از مباحث اصلی در حوزه حقوق مؤلف، پاسخ به این پرسش است که آیا قلمرو حمایت را توسعه بدهیم یا خیر؟ اهالی صنعت نشر موافق توسعه این قلمرو هستند چراکه به دنبال عملی‌شدن این تصمیم در عرصه بین‌المللی حضور فعال‌تری خواهند داشت. از سوی دیگر فعالان حوزه نشر الکترونیک به دلیل ترس از سوءاستفاده‌های احتمالی و تولید نرم‌افزارهای تقلبی، چندان موافق گسترش قلمرو حمایت نیستند.

دومین نشست تخصصی سومین روز از هفته ترویج علم به «حقوق مالکیت معنوی در کتابخانه دیجیتال» اختصاص داشت که با سخنرانی بهاره پورحسین، مسئول بخش رقمی کتابخانه حسینییه ارشاد در برج میلاد برگزار شد. وی در این نشست گفت: کتابخانه رقمی حسینییه ارشاد از سال ۱۳۸۸ سیاست‌گذاری‌های ویژه‌ای برای ارزشیابی تولید نسخه‌های رقمی تعیین کرد. تولید نسخه‌های رقمی به معنای واقعی امکانی برای معرفی آثار و ناشران فراهم می‌کند.

وی افزود: منابع رقمی کتابخانه حسینییه ارشاد مانند منابع چاپی امانت داده می‌شوند و مخاطبان به مدت ۱۰ روز مجاز به استفاده از این منابع هستند که تمدید این منابع نیز پیش‌بینی شده است. افرادی که عضو کتابخانه حسینییه ارشاد نیستند، فقط می‌توانند از ۱۰ صفحه ابتدای کتاب‌های رقمی استفاده کنند.

پورحسین اظهار کرد: امکان بارگیری و چاپ نسخه‌های رقمی وجود ندارد، حتی لوگوی کتابخانه حسینییه ارشاد در پایین صفحه درج شده تا از سوءاستفاده‌های احتمالی پیشگیری شود. همچنین در این سامانه امکان مطالعه کتاب برای کاربران برخط فراهم شده است. امکانات کتابخانه دیجیتال برای مخاطبان رایگان است.

مسئول بخش دیجیتال کتابخانه حسینییه ارشاد ادامه داد: کاربران می‌توانند کتاب‌های خود را از سه طریق جستجوی ساده، پیشرفته و درون‌متنی پیگیری کنند. البته در حال حاضر جستجوی درون‌متنی تا زمان ایجاد امکان OSR وجود ندارد. کاربران می‌توانند از طریق جستجوی ساده و پیشرفته تازه‌های دیجیتال را در پایگاه کتابخانه پیگیری کنند. امکانات جستجو برای همه مخاطبان در سراسر دنیا وجود دارد.

وی درباره خدمات کتابدار آنلاین نیز گفت: کتابدار آنلاین مانند کتابدار فیزیکی آماده ارائه خدمات مختلف به کاربران کتابخانه دیجیتال حسینییه ارشاد است. کاربران می‌توانند به صورت لحظه‌ای پاسخ‌های خود را از کتابدار آنلاین دریافت کنند؛ همچنین در ساعات غیراداری به صورت آنلاین این خدمات ارائه می‌شود.

نشست «تدوین دانشنامه اسناد؛ اهداف و ضرورت‌ها»

نشست «تدوین دانشنامه اسناد؛ اهداف و ضرورت‌ها» از سلسله نشست‌های پژوهشکده اسناد به مناسبت هفته کتاب، در ساعت ۱۴ تا ۱۶ روز یک‌شنبه مورخ ۹۴/۰۸/۲۴ در سالن کنفرانس طبقه دهم سازمان آرشیو برگزار شد. در این نشست که خبر آن روی وبگاه سازمان و اینترنت اعلام شده بود، جمعی از کارشناسان علاقه‌مند شرکت کردند.

مجری طرح دانشنامه سندشناسی، سرکار خانم سعیدی در این نشست به تبیین و تشریح مراحل انجام شده دانشنامه سندشناسی پرداخت. وی هدف از این نشست را استفاده از نقطه‌نظرات و انتقادهای علاقمندان این حوزه دانست و از طرح نظرات انتقادی و سازنده استقبال کرده و ابراز امیدواری کرد که این جلسات تداوم داشته باشد. نخست وی با کلامی سخن را آغاز کرد که: کسی که کاری نمی‌کند اشتباه هم نمی‌کند و به لفظی دیگر، دیکته نانوشته غلط ندارد. با این کلام، وی اشاره به بی‌نقص بودن کار داشتند و اینکه تکمیل کار و مداخل و مقالات دانشنامه هدف ابتدایی و نهایی مجری و کارگزاران طرح است. سعیدی در ادامه به مراحل تدوین دانشنامه سندشناسی اشاره داشت. تشکیل شورای

سیاست‌گذاری و برگزاری جلسات اولیه برای تعیین ساختار دانشنامه که پس از طی مراحل اولیه در شورای سیاست‌گذاری قرار بر تشکیل شورای مدخل‌گزینی می‌شود. از آنجاکه در شورای مدخل‌گزینی مباحث تخصصی‌تر می‌شد، لزوم استفاده از کارشناسان مطرح و در همین راستا شورای مداخل متشکل از کارشناسان داخل و خارج سازمان شکل گرفت و برای پیشبرد بهتر و سهولت کار مداخل دانشنامه به ۵ گروه زیر تقسیم شدند:

۱- گروه حقوقی - شرعی

۲- گروه مالی - تجاری

۳- گروه اسناد جدید

۴- گروه سند شناسی

۵- گروه دیوانی

وی در همین رابطه افزود: هدف از تشکیل گروه‌های پنج‌گانه دانشنامه اسناد صرفاً تقسیم کار بوده است و در نهایت دانشنامه به صورت الفبایی (در دو قالب کتاب و الکترونیکی با قابلیت ویکی برای تکمیل دانشنامه) ارائه خواهد شد.

در ادامه درباره چگونگی انتخاب مدخل‌ها توضیحاتی دادند که پس از ارائه مدخل‌ها از جانب گروه‌های یادشده و پس از تصویب حداکثری اعضا به صورت مداخل دانشنامه پذیرفته شده‌اند.

سعیدی ادامه داد؛ مقالات مداخل به سه صورت مقاله‌های کوتاه، متوسط و بلند تعریف شده‌اند.

ایشان افزودند، پس از آنکه مرحله اول مداخل در شورای مدخل به اتمام رسید، برای بهره‌مندی از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران این حوزه، مداخل در اینترنت و وبگاه سازمان نمایش خواهند شد تا بدین‌وسیله علاقمندان این حوزه نقطه‌نظرات خویش را در ارتباط با مداخل انتخابی اعلام کنند؛ بدیهی است در این مرحله جرح و تعدیل‌هایی در مداخل صورت خواهد گرفت.

سعیدی در مورد مخاطبان دانشنامه هم صحبت کرد و آنها را دو گروه دانستند: نخست کارشناسان آرشیو که برای آرشیوکردن اسناد یک دستنامه یا راهنما نیاز دارند تا سندها را شناسایی و براساس الگوی مناسب و صحیحی طبقه‌بندی کنند. گروه دوم مورخان حوزه تاریخ معاصر که در پژوهش‌های خود با اسناد سر و کار دارند. این مورخان نیاز دارند برای استفاده صحیح از اسناد به برخی اصطلاحات و مفاهیم آن آشنایی پیدا کنند.

شایان ذکر است در پایان جلسه حاضرین پرسش‌هایی را در خصوص تدوین شیوه‌نامه و ... مطرح کردند و سعیدی به آنها پاسخ داد.

نشست «نقش اسناد کمیسیون عرایض در بازنمایی تاریخ اجتماعی»

در ادامه سلسله برنامه‌های هفته کتاب و کتاب‌خوانی، نشست «نقش اسناد کمیسیون عرایض در بازنمایی تاریخ اجتماعی» به همت پژوهشکده اسناد روز دوشنبه ۲۵ / ۰۸ / ۹۴ با سخنرانی آقای سید محمدحسین محمدی برگزار شد.

محمدحسین محمدی، عریضه‌نویسی را یکی از سنت‌های دیرین در سرزمین ایران دانست. وی عریضه‌نویسی را صورت مکتوب تظلم‌خواهی دانست و اینکه ما در طول تاریخ ایران سنتی به نام تظلم‌خواهی و مظالم‌نشستن داشته‌ایم. محمدی افزود: نخستین اشاره‌ها به تظلم‌خواهی و به مظالم‌نشستن با تاریخ اساطیری ما شروع می‌شود و در دوره‌های تاریخی نیز استمرار می‌باید. اهمیت این سنت در تاریخ ما تا جایی بوده است که در برهه‌هایی دیوان مخصوصی با عنوان دیوان مظالم مسئولیت این امر را بر عهده داشته است.

محمدی ادامه داد؛ در طول تاریخ ایران تا سال‌های اخیر عصر قاجار، این مسئله بیشتر به صورت شفاهی انجام می‌پذیرفته است. اما از اواسط دوران ناصری و با گسترش دیوان‌سالاری و تشکیل دارالشورای کبری سلطنتی به تدریج عریضه‌ها به صورت مکتوب در می‌آیند. اما پس از مشروطه و تأسیس مجلس شورای ملی است که عریضه‌نویسی از حالت تظلم شفاهی خارج می‌شود و به صورت مکتوب در می‌آید. در این دوره عریضه‌نویسی نه تنها برای دادخواهی که برای رفق و فتق تمامی امور و مشکلات روزمره افراد فرودست جامعه در می‌آید و با تشکیل کمیسیون عرایض در مجلس شورای ملی، رسیدگی به عرایض مردمی به یکی از کارکردهای اصلی نهادهای قانونگذاری در ایران تبدیل شد.

بنابراین در این دوره سیل انبوهی از این نوع اسناد تولید شد. ارتباط و پیوستگی این اسناد با طبقات مظلوم و فرودست جامعه، می‌تواند زوایای مبهم تاریخ اجتماعی ما را تبیین کند. در این نوع از اسناد جزئیات مفیدی از جنبه‌های مختلف زندگی طبقات پایین جامعه، از آسیب‌ها و

دغدغه‌های آنها یافت می‌شود که تاریخ‌نگاری رسمی ما به کلی از آنها غافل بوده است بنابراین این اسناد گنجینه‌ای غنی برای تبیین زوایای مختلف تاریخ اجتماعی ایران هستند. این جلسه با پرسش و پاسخ حاضرین به اتمام رسید.

نشست تخصصی «بررسی ساختار ظاهری و محتوایی اجاره‌نامه‌های دوره قاجاریه»

پژوهشکده اسناد در تاریخ ۱۳۹۴/۹/۹ میزبان آقای امین محمدی بود. وی در سخنان خود ابراز داشت که اجاره‌نامه‌ها یکی از انواع مهم اسناد تاریخی به‌جای‌مانده از دوره قاجاریه هستند و با توجه به اینکه به‌واسطه روابط اقتصادی و معیشتی مردم در سطوح و اقصاء مختلف جامعه به‌وجود آمده‌اند، می‌توانند به‌عنوان منبعی غنی در نگارش تاریخ اجتماعی و اقتصادی مورد استفاده قرار گیرند.

اجاره‌نامه‌ها با توجه به ماهیت اقتصادی و شرعی‌شان در زمره اسناد مالی- شرعی قرار می‌گیرند؛ با وجود شمار فراوان این سند در آرشیوهای کشور، تاکنون هیچ پژوهش مستقلی در زمینه بررسی ساختار اجاره‌نامه‌ها صورت نگرفته است؛ اهداف اصلی نشست در وهله اول، معرفی اجاره‌نامه به‌عنوان یکی از منابع پژوهش‌های تاریخی و در وهله دوم، ارائه ساختاری جامع به‌منظور فهرست‌نویسی علمی این نوع سند است. در این راستا ۲۵۰ اجاره‌نامه از شش ایالت مهم دوره قاجار (تهران، آذربایجان، خراسان، کردستان، فارس، گیلان) که از آرشیوهای کشور (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی، مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، سازمان اسناد ملی مدیریت شمال غرب و موزه ملی ملک) گردآوری و بررسی شده‌اند.

بر اساس یافته‌ها، اجاره‌نامه‌ها ۲۰ رکن اصلی و فرعی دارند: ارکان اصلی شامل عبارت صحیح در اجاره، مشخصات متعاقدين، مشخصات عين مستاجره، مدت اجاره، مال الاجاره، تاريخ تحرير و سجلات، به ارکانی گفته می‌شد که مبتنی بر فقه اسلامی نگارش می‌یافته و ساختار ثابتی در اجاره‌نامه‌ها داشتند که نبود هر کدام عقد اجاره را باطل می‌کرد.

ارکان فرعی شامل تسمیه، خطبه، بعدیه، غرض از تحرير، محل وقوع عقد، محل عين مستاجره، حدود اربعه، توابع و لواحق، نحوه پرداخت مال الاجاره، شروط ضمن عقد و ذکر دوباره صیغه عقد، مبتنی بر شرایطی چون عرف جامعه، موضوع اجاره (خانه، باغ، قنات، آسیاب، دکان و ...) و تمکن مالی متعاقدين (موجر و مستاجر) نگارش می‌یافتند و دارای ساختار ثابتی نبودند. این اسناد، در ساختار ظاهری به دو قسمت متن و حاشیه تقسیم می‌شوند.

متن این اسناد از الگوی سنتی قباله‌نویسی ایرانی یعنی نگارش ممتد و پیوسته متن بدون استفاده از هرگونه علایم ویرایشی و پاراگراف‌بندی به سبک امروزی پیروی می‌کند. کاغذ و خط اسناد با توجه به خاستگاه سند از لحاظ شهری یا روستایی و قدرت مالی متعاقدين با هم متفاوت است.

این دو شاخصه در اجاره‌نامه نسبت به دیگر اسناد تاریخی کیفیت به مراتب پایین‌تری دارند و دلیل آن چیزی جز ناپایداری این اسناد و امحای اکثر آنها پس از پایان مدت اجاره نیست. تعداد سطور نیز بسته به موضوع مورد اجاره و جلی و خفی بودن خطوط متغیر است. اجاره‌نامه‌ها در ساختار ظاهری حاشیه تابع یک الگوی به نسبت ثابت هستند که رابطه مستقیمی با متن دارد. بر این اساس، تسمیه، ممتازنویسی و نسخ‌همسنگ در اغلب اجاره‌نامه‌ها نگارش نشده و نگارش متمم و ادامه متن اصلی نیز بسته به نظر متعاقدين و موضوع مورد اجاره داشته است.

نشست تخصصی: «امام خمینی^(ع) و نهاد پارلمان»

نشست تخصصی امام خمینی^(ع) و نهاد پارلمان در جمهوری اسلامی با سخنرانی دکتر محمدوحید قلفی در مورخ ۹۴/۹/۱۰ در پژوهشکده اسناد برگزار شد. در این نشست که در گرامیداشت روز مجلس برگزار شد، دکتر قلفی ضمن اشاره به نقش پارلمان به عنوان یکی از نهادهای دولت مدرن افزود: این نهاد به گونه‌ای ویژه در حیات اجتماعی و سیاسی کشورهای جهان ایفای نقش کرده است. این نهاد دولت مدرن که بر انگاره‌هایی از دمکراسی استوار شده است به تدریج با تجربه‌های مختلف در سطح جهان پدیدار گشت و الگوهای جدیدی را فراهم آورد.

وی در ادامه افزود در ایران نیز با آغاز مشروطیت، پارلمان در یک روند تکاملی به منصفه‌ظهور رسید و منازعات بی‌پایان سنت و مدرن را در پی داشت و به وسیله اصل دوم متمم قانون اساسی

مشروطیت روند بومی‌سازی آن حداقل در حوزه اندیشه شیعی محقق شد. اصلی که مستمسک مبارزات طولانی سیاسی- مذهبی نیروهای مبارزه‌جو قرار گرفت. در واقع اصل دوم متمم توانست دیدگاه‌های هم‌سازگانه اسلام و دموکراسی را تجلی بخشد. هر چند که همیشه احتجاجات حقوقی از منظر حقوق اساسی محل منازعه باقی ماند.

براساس چنین دیدگاهی از جانب عالمان شیعی بود که امام خمینی در روند مبارزات سیاسی از منظرهای مختلف آن را مورد بهره‌برداری قرار داد و با ظهور انقلاب اسلامی به‌عنوان یک سازوکار بی‌بدیل بدان از آغاز تا انجام به آن تمسک جست تا جایی که آن را «عصاره فضایل ملت» برشمرد و در «رأس امور» نشانده. رویکرد امام خمینی به قانون و نهاد قانونگذاری و نهاد پارلمان در ایران در نظام اندیشه‌ای ایشان کاملاً برجسته، منحصر به فرد در میان هم‌تایان خود و در خور توجه جدی است. زیرا برای نخستین بار پس از مشروطه و منازعات نظری پیرامون پارلمان، مرجعی برجسته و مبارزه‌جو به پارلمان و سازوکارهای آن چنین توجهی را نشان می‌داد. ایشان در ادامه صحبت‌های خود ضمن اشاره به کوشش‌های نظری و عملی امام خمینی از ایجاد شورای انقلاب تا تأسیس مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام، گفت که اینها بیانگر سیر تکوین اندیشه امام خمینی از نهاد پارلمان در فرایند دولت‌سازی اسلامی است. رویارویی امام خمینی با چالش‌های این نهاد و در انداختن طرح‌های نو در تکوین این نهاد اساسی دولت مدرن مبتنی بر آموزه‌های دینی و تدابیر بی‌بدیل ایشان در حل و فصل مجادلات قانون و شریعت در نظام حقوقی و پارلمانی علی‌رغم مخالفت هم‌تایان، منظومه‌ای را فراهم آورد که امام خمینی در اوج جنگ و جدال‌های داخلی از انتخابات مجلس سوم زیر بمباران شهرها صرف‌نظر نکند و با نگرشی نوگرایانه و مردمگرایانه در سپردن مسئولیت‌های اساسی کشور به این نهاد مساعی فراوانی را مبذول دارد.

بدین ترتیب میراث امام خمینی مستمسکی را برای هم‌سازگری اسلام و مردم سالاری دینی فراهم آورد که همچنان در حال تحول است.

با استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران به تدریج، ارکان نظام جدید با عجله غیرقابل تصور استقرار یافت و امام خمینی در مرحله تحقق وعده‌های خویش به برپایی مجلس شورای اسلامی همت گماشت. این اقدام توانست مفهوم و چارچوب حقوقی جدیدی را برقرار کند. به‌واقع امام خمینی توانست نهادی مبتنی بر متون دینی، تجارب جهانی مبارزان مسلمان و آرمان‌های شکست‌خورده مشروطیت را در قالبی نوین تحقق بخشند. مجلس اول که متشکل از عالمان دینی، نیروهای مذهبی-سیاسی و نیروهای ملی و نیروهای لیبرال بود توانست به نهاد پارلمان در ایران روح و جان تازه‌ای بدمد و اساس جدیدی را در نظام پارلمانی ایران و حوزه اندیشه شیعی برقرار ساخت که در نوع خود در تاریخ ایران بی‌نظیر بوده است. این جلسه با پرسش‌های حضار و پاسخ‌های دکتر قلفی خاتمه یافت.

نشست تخصصی «آشنایی با نرم افزار (هستی‌شناسی) پروتژه»

شانزدهم آذرماه ۱۳۹۴ پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی میزبان نشست تخصصی آشنایی با نرم‌افزار هستی‌شناسی پروتژه بود. آقای قره‌گزلو در معرفی هستی‌شناسی و نرم‌افزار مرتبط با آن ابراز داشتند: هستی‌شناسی ابزاری معناشناسی است که با ارائه مفاهیم و روابط دقیق تعریف شده میان آنها، در یک حوزه علمی، تصویری از آن حوزه موضوعی ارائه می‌دهد. همچنین مبحثی میان‌رشته‌ای است که در حوزه‌های علوم رایانه، هوش مصنوعی، زبان‌شناسی، فلسفه، کتابداری و اطلاع‌رسانی، علوم شناختی و ... مطرح است. البته اگر هستی‌شناسی را شناخت حقیقت و هستی هر حوزه‌ای معرفی کنیم، آنگاه هستی‌شناسی زیربنای شناخت تمامی رشته‌های دانش بشری است.

واژه هستی‌شناسی اولین بار در رشته فلسفه مطرح شده است. این مبحث به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخه‌های رشته فلسفه، به مطالعه وجود و هستی اشیاء و موجودیت‌های جهان از طریق رده‌بندی جامع آنها می‌پردازد. هستی متشکل از موجودیت‌هایی است که به‌نحوی در ارتباط مفهومی با یکدیگرند. این ارتباطها، شبکه‌ای درهم‌تنیده از مفاهیم را تشکیل می‌دهند که کل آن، تصویری از هستی را ایجاد می‌کند، هستی‌شناسی را این‌چنین تعریف می‌کند: «نظام خاصی از مقوله‌ها که به توصیف تصویری معین از جهان می‌پردازد».

با توجه به میان‌رشته‌ای بودن مبحث هستی‌شناسی، این مفهوم با رویکردهای متفاوتی موردبررسی و مطالعه قرار گرفته است. مطالعات مربوط به هستی‌شناسی در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی ناشی از نیاز به یک ابزار معناشناسی است که روابط مفهومی به‌مراتب صریح‌تر و تعریف‌شده‌تر از روابط مفهومی اصطلاح‌نامه‌ها را فراهم آورد. اصطلاح‌نامه، گزینشی از واژگان

پایه در یک حوزه همراه با اطلاعاتی در مورد مترادف‌ها، مشابه‌ها، واژگان نوعی، واژگان مرتبط و ... است. روابط میان اصطلاحات در اصطلاح‌نامه به سه نوع اصلی هم‌ارزی یا معادل، رابطه سلسله‌مراتبی و رابطه هم‌بسته، محدود شده است. رابطه سلسله‌مراتبی در قالب روابط اعم و اخص میان اصطلاحات مشخص می‌شود. به همین دلیل، این پژوهش هدف‌های زیر را نیز دنبال می‌کند:

۱. تعیین پشتوانه انتشاراتی اصطلاحات مرتبط با موضوع تعلیم و تربیت؛
  ۲. تعیین اصطلاحات نمونه تدوین هستی‌شناسی بر مبنای موضوعات موجود تعلیم و تربیت؛
  ۳. تعیین روابط معنایی بین اصطلاحات؛
  ۴. تعیین ساختار اصلی هستی‌شناسی آموزش و پرورش بر مبنای نرم‌افزار پرتزه؛
- در دوران حاضر اصطلاح‌نامه‌ها یکی از معروف‌ترین و رایج‌ترین ابزارهای یاری‌دهنده در بازیابی مفاهیم حوزه‌های موضوعی هستند. اما اصطلاح‌نامه‌ها از لحاظ ارائه مفاهیم و روابط معنایی میان آنها و قابل‌فهم بودن توسط رایانه، مشکلات و کمبودهایی دارند که در بخش‌های قبل به آنها اشاره شد. بنابراین لازم است از ابزارهای معناشناسی غنی‌تری در بازنمون دانش استفاده شود. هستی‌شناسی، ابزاری نوین در بازنمون دانش است که قابلیت‌های معناشناسی بیشتری در مقایسه با سایر طرح‌های بازنمون دانش در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به شرح زیر دارد: سطوح بالاتر ایجاد واژگان توصیفی؛ روابط معنایی عمیق‌تر در رابطه‌های رده - زیر رده و روابط میان رده‌ای؛ توانایی در ارائه مفاهیم و روابط در یک زبان توصیفی؛ قابلیت استنتاج مجدد و تسهیم پذیری ساخت‌های هستی‌شناسی در نظام‌های ناهمگون و استنتاج و استدلال‌های قوی.

نشست تخصصی «اهمیت سندشناسانه پیش‌نویس کتاب‌های مرجع»

پژوهشکده اسناد از ساعت ۱۰ تا ۱۲ روز سه‌شنبه ۱۳۹۴/۹/۱۷ میزبان همکارانی بود که برای حضور در نشست تخصصی «پیش‌نویس کتابی مرجع- نگاهی سندشناسانه» آمده بودند. سخنرانان جناب دکتر محسن جعفری‌مذهب و استاد جمشید کیان‌فر بودند. دکتر محسن جعفری‌مذهب نگاهی به پیش‌نویس کتاب فرهنگ رجال قاجار جورج پرسی چرچیل دیپلمات انگلیسی عصر مشروطه داشت که در سال ۱۹۰۵ به‌صورت محرمانه و برای استفاده کادر دیپلماتیک انگلستان در کلکته هند منتشر شده و در سال ۱۳۶۹ توسط غلامحسین میرزا صالح به فارسی برگردانده شد.

چندی پیش، پیش‌نویس این کتاب که در دفتر بوشهر اداره هند وزارت امور خارجه بریتانیا نگهداری می‌شود توسط کتابخانه بریتانیا اسکن و در اختیار گذاشته شد. نگاهی به این پیش‌نویس و مقایسه آن با متن منتشره انگلیسی و ترجمه فارسی، نشان از اهمیت فوق‌العاده سندشناسانه آن (بیش از اهمیت کتابشناسانه) دارد. دکتر جعفری‌مذهب نظر داشت که این پیش‌نویس می‌تواند پروژه ویژه‌ای در مطالعات سندشناسی باشد و ارزش فراوانی دارد. در ادامه استاد جمشید کیان‌فر به برخی از جنبه‌های تاریخ‌شناسانه اثر اشاراتی داشت. در پایان همکاران پرسش‌ها و نظرات خود را بیان داشتند.

نشست تخصصی «تدوین، تألیف و کاربرد اصطلاح‌نامه‌ها»

نشست تخصصی «اصطلاح‌نامه و کاربردهای آن (با تأکید بر آموزش و تحلیل اطلاعات)» با سخنرانی مهندس «نقی رجبی» در ۱۳۹۴/۹/۲۵ در پژوهشکده اسناد برگزار شد. آقای مهندس رجبی در این نشست «شیوه‌نامه‌های تدوین، تألیف و کاربردهای اصطلاح‌نامه‌ها» که در پژوهشکده اسناد برگزار شد گفت: حدود ۲۰ سال پیش به عضویت هیئت علمی ایران‌داک که امروزه پژوهشکده علوم و فناوری اطلاعات شناخته می‌شود درآدم و کارم را در این مجموعه به‌عنوان نمایه‌ساز ساده پایان‌نامه‌های لاتین آغاز کردم. رجبی ادامه داد: آنچه به ما در این مجموعه برای نمایه‌سازی یاد دادند استفاده از اصطلاح‌نامه‌ها بود. اصطلاح‌نامه‌ها ابزاری برای سامان‌دهی اطلاعات هستند. او افزود: اصطلاح‌نامه موجب می‌شود علوم و دانش بشری همان‌گونه که بایسته است، طبقه‌بندی شده، در نتیجه مناسب‌ترین شیوه برای انتقال اطلاعات با ویژگی سهولت، سرعت و جامع و مانع بودن به کاربران باشد.

ایشان افزود: اولین مسئله‌ای که من در این نشست مطرح می‌کنم، یک طرح‌واره مدیریت دانش در پژوهشکده علوم و فناوری اطلاعات است که مدیریت اطلاعات ما طراحی کرده

بودند و براساس این مستندات که وارد ایران داک می‌آمد، طبقه‌بندی می‌شد. عمده مستندات ما شامل پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های همایش‌ها، مقالات مجلات، خروجی‌های تحقیقات، اطلاعات مورد نظر متخصصان، کتاب و سمعی بصری‌ها است.

او افزود: بعدها در شورای عالی اطلاع‌رسانی این منابع بین مراکز تقسیم شد، در حال حاضر عمده فعالیت ما بر روی پایان‌نامه دانشجویان داخل و خارج از کشور است. در این مرکز هر سندی که وارد می‌شود توسط نمایه‌سازان ما که ۲۰ نفر هستند نمایه‌سازی می‌شوند. نخستین کار در ایران داک سامان‌دهی اطلاعات است و آنچه که امروزه برای ما قرار داده‌اند سامانه‌ای است که پایان‌نامه‌ها و در کنار آن اصلاح‌نامه‌ها قرار می‌گیرد و نمایه‌سازان ما بلافاصله می‌تواند وارد اصطلاح‌نامه شوند و از آن استفاده کنند.

رجبی افزود: در سامانه جدید می‌بیند خود اصطلاح‌نامه در پشت پایان‌نامه قرار گرفته و خود اصطلاح‌نامه پیشنهاد کلیدواژه‌ها را می‌دهد. پس از انجام نمایه‌سازی، اطلاعات وارد پایگاه اطلاعاتی می‌شود. با اینکه در دوره مدیریت پیشین بخش‌هایی از نمایه‌سازی به سازمان‌های دیگر سپرده شده بود اما در دوره مدیریت جدید مجدداً نمایه‌سازی مقالات همایش‌ها، کتاب‌ها و سایر موارد مرتبط در ایران داک انجام می‌شود. او با اشاره به وظیفه ایران داک به‌عنوان یک مرکز اطلاع‌رسانی گفت: وظیفه ایران داک تنها جمع‌آوری اطلاعات نیست بلکه باید روی اطلاعات تحلیل اطلاعات شود.

رجبی با اشاره به حوزه‌های مختلف فعالیت در ایران داک گفت: نمایه‌سازی هر بخش از اطلاعات در ابتدا به یک فرد سپرده شد اما به دلیل گسترده بودن هر حوزه برای هر بخش یک گروه در نظر گرفته شد و پس از انجام هر بخش از کار، فعالیت‌های انجام شده توسط اساتید بررسی می‌شد و ضعف‌های آن برطرف می‌شد.

در شورای بازنگری تنی چند از اساتید مرکز نشر دانشگاهی نیز حضور دارند. اما متأسفانه همواره فعالیت‌های ما در ایران‌داک به دلیل کمبود بودجه و اهمیت‌ندادن به فعالیت‌های ایران‌داک به مشکل برخورد است و فقط در یک مقطع در سال ۱۳۷۶ بودجه منظمی برای ما در نظر گرفته شد. به گفته رجبی تمام فعالیت‌هایی که در ایران‌داک انجام می‌شود برای تدوین و تبیین نقشه جامع علمی کشور است. او در ادامه سخنانش نمونه‌هایی از نمایه‌هایی که در ایران‌داک تهیه شده بود را در قالب اسلاید ارائه کرد و توضیحاتی در خصوص آنها ارائه داد.

نشست تخصصی «مشروطه و مطالبات مردمی (تلاش ایرانیان برای پیشرفت و ترقی)»

پژوهشکده اسناد در تاریخ ۲۱ دی ماه ۱۳۹۴ میزبان دکتر قربانعلی کنارودی بود که در خصوص مشروطه و مطالبات مردمی (تلاش ایرانیان برای پیشرفت و ترقی) سخن گفت. وی در سخنرانی خویش به بیان و بررسی این مسئله پرداخت که هنگامی که غرب با تحولات انقلاب تجاری و صنعتی به توسعه سیاسی و اقتصادی و فکری و فرهنگی و به دنبال آن به توسعه ارضی دست زد و وارد دوران استعماری خود شد و به تقسیم جهان بین خود پرداختند ایران و حکام سیاسی آن در خواب غفلت به سر برده و به رقابت با یکدیگر بر سر میزان چپاول ثروت این کشور و حیف و میل کردن دارایی این ملت مشغول بودند. ساختار ایلی و بسته حکومت در ایران نیز به این امر کمک می‌کرد. از این دوران و ویژگی‌هایی که در آن بوده می‌توان تحت عنوان گفتمان حاکم و حاکمیت نام برد.

عباس میرزای ولیعهد و قائم مقام فراهانی با مواجهه یک‌باره با نیروهای روسی و شکست‌های پی‌درپی فهمیدند که تا چه میزان از غرب عقب افتادند و شروع به اصلاحات و جبران سال‌های خواب و غفلت کردند ولی چه بسیار موانعی که در پیش پای آنان قرار داشت. تلاش‌های نخبگان

سیاسی در این سال‌ها را با عنوان گفتمان اصلاحات مورد بررسی قرار می‌دهیم. این اقدامات اصلاح‌گرایانه با موانع و مشکلات بسیاری مواجه شد. نخبگان سیاسی و اجتماعی و روحانیت در نهایت امر خواسته‌های خود را در قالب گفتمان پیشرفت و ترقی در انقلاب مشروطه دنبال کردند. این بررسی با توجه به تاریخی بودن موضوع از روش تاریخی و جهت تحلیل و تبیین ماهیت مشروطه‌خواهی مردم ایران تلاش شده است تا با تلفیق روش هرمنوتیک (تفسیری) و روش گفتمان به پرسش‌های مطرح شده پاسخ مناسبی داده شود. دوران فتح‌علی‌شاه، عصر رقابت‌های استعماری بین اروپایی‌ها به خصوص انگلیس و روسیه و فرانسه محسوب می‌شد. در این زمان، مناسبات بین‌المللی، کاملاً دگرگون شده بود. روابط غرب با شرق وارد مرحله جدیدی شد که بر مبنای آن قدرت‌های بزرگ هدفی جز تأمین اهداف استعماری خود نداشتند و رقابت بین آنان بر سر کسب منافع، آزادی و آبادانی ملل شرق را دچار آسیب کرده بود. کشور ایران نیز به دلایل جغرافیایی و اقتصادی و سیاسی مورد توجه استعمارگران قرار گرفت.

پادشاهان قاجار از مناسبات جدید بین‌المللی بی‌اطلاع بودند. آنان پدیده استعمار را نمی‌شناختند و با اهداف استعماری آشنا نبودند. نگاه آنان به استعمار، همچون نگاه آنان به یک کشور خارجی بود. بی‌اطلاعی زمامداران از اوضاع حاکم‌پر جهان، عواقب جبران‌ناپذیری برای استقلال ایران داشت. هر چند استعمارگران، نتوانستند ایران را مانند بسیاری از کشورهای دیگر جهان، مستقیم به صورت مستعمره خود درآورند، اما با نفوذ در هیئت حاکمه ایران موفق شدند، حاکمان سیاسی ایران را به حامیانی برای منافع خود مبدل سازند. در زمان حکومت قاجار، ایران به لحاظ سیاسی و اقتصادی دچار آسیب‌های فراوانی شد. استبداد پادشاهان قاجار و نفوذ استعمارگران و امتیازات اقتصادی و سیاسی به بیگانگان، نگاه عده‌ای از سیاستمداران و اندیشمندان را به علل عقب‌ماندگی ایران در زمینه‌های مختلف جلب کرد.

اولین توجه به ضعف ایران، به دنبال شکست در جنگ‌های ایران و روسیه به وجود آمد. این ضربه نظامی، نه تنها بخش‌هایی از ایران را جدا کرد، بلکه زمینه‌ای برای نفوذ اقتصادی و سیاسی استعمارگران فراهم کرد. برخی از دولتمردان که از نزدیک با این جنگ‌ها و نتایج خفت‌بار آن تماس داشتند، درصدد یافتن علت این عقب‌ماندگی برآمدند. اصلاحاتی که آنان درصدد انجام آن بودند به دلیل موانعی به نتیجه نرسید. به عنوان یک علت، ضعف نظامی کم‌ترین چیزی بود که حکام ایران در آن زمان از آن برخوردار بودند، چرا که ریشه‌های عقب‌ماندگی و ناکامی در جایی دیگر بود که عبارتند از:

- نظام ایلی حکومت قاجار و ضعف ساختار سیاسی؛
- تقلیدی بودن اصلاحات سیاسی و عدم پیگیری و حمایت جدی اصلاحات سیاسی توسط متفکران؛

- بی‌اطلاعی پادشاهان قاجار از مناسبات بین‌المللی و عدم رشد زمینه‌های فرهنگی اجتماعی که سبب شد تا اغلب مردم لزوم اصلاحات سیاسی و اجتماعی را درک نکنند؛
  - تلاش برای از بین بردن مشکلات نظامی که پس از شکست ایران در جنگ با روسیه خود را نشان داد سبب شد تا ایران از رفع مشکلات سیاسی باز ماند؛
  - عدم ارائه راهکارها از طرف اندیشمندان. اغلب کسانی که ایده اصلاح‌طلبی داشتند، از جمله افراد حکومتی بودند؛
  - شتاب‌زده‌بودن روند اصلاحات سیاسی در ایران عصر قاجار با وجود عدم تغییرات فرهنگی و تحول علمی ایران نسبت به کشورهای جهان؛
  - استبداد پادشاهان قاجار و ضعف نخبگان سیاسی؛
  - فقر آگاهی سیاسی برخی از شخصیت‌های مذهبی و مخالفت آنها با عده‌ای از روشنفکران که قصد اصلاح‌گری داشتند؛
  - مشکلات مالی ایران، ضعف اقتصادی ایران در عهد قاجار.
- با مشاهده وضعیت سیاسی و اجتماعی و اقتصادی ایران، مطالبات مردمی در قالب گفتمان ترقی و پیشرفت در محافل سیاسی و روزنامه‌ها و مدارس نوین و روحانیون مطرح شد. از دیدگاه مردم هر آنچه ایران را از وضعیت موجود خود رها و حاکمیت را به عقب‌نشینی از نظام ایلی حاکم و پایبندی به قانون و رأی ملت وادار سازد، پیشرفت و ترقی و راه نجات ملت خواهد بود. برای رسیدن به این خواسته قبول مشروطیت از سوی حکومت قاجار، تنها راه چاره می‌باشد، که البته چنین نشد.

نشست تخصصی «حق انتشار اسناد خصوصی»

نشست «حق انتشار اسناد خصوصی» در روز دوشنبه ۲۸ دی ماه ۱۳۹۴، به روایت‌های شرعی، اخلاقی و قانونی این انتشار پرداخت. خانم دکتر منصوره اتحادیه، آقایان سید علی آل‌داود و غلامرضا عزیزی در این نشست شرکت داشته و دکتر محسن جعفری‌مذهب دبیر این نشست بود. ابتدا دکتر جعفری‌مذهب این پرسش را مطرح کرد که آیا سازمان‌های آرشیوی و پژوهشگران تا چه حد مجاز به انتشار اسناد خصوصی هستند؟ اگر اسناد دولتی تولید می‌شوند که مورد استناد قرار گیرند و دولت حق دارد درباره انتشار آنها تصمیم بگیرد، آیا اسناد خصوصی که برای استناد و انتشار تولید نمی‌شوند شامل آن تصمیمات می‌گردند؟

در واقع آیا اگر این صادرکننده سند است که حق تعیین تکلیف و نحوه دسترسی به آن را دارد آیا دیگران می‌توانند بدون اجازه صادرکننده سند از آن بهره برده و حتی آن را انتشار دهند؟ خانم دکتر اتحادیه از وظیفه مورخ در استفاده از هرگونه سند بدون ملاحظه گفت و حق

انتشار را حق عمومی پژوهشگر دانست و نمونه‌هایی از مشکلات انتشار اسناد خصوصی را یادآور شد.

آقای آل داود هم با ارائه نمونه‌های از مشکلات اینکار برخی ملاحظات حقوقی را یادآور شد. در پایان پرسش و پاسخ انجام و نظرهای حاضران شنیده شد.

نشست تخصصی دلایل فروپاشی سلسله پهلوی از دید صاحب منصبان همان دوره (با تکیه بر تاریخ شفاهی)

اولین جلسه از سلسله نشست‌های تخصصی پژوهشکده اسناد به مناسبت ایام مبارک دهه فجر انقلاب اسلامی ایران با سخنرانی آقای مرتضی رسولی‌پور پژوهشگر تاریخ شفاهی از مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران تحت عنوان «دلایل فروپاشی سلسله پهلوی از دید صاحب منصبان همان دوره (با تکیه بر تاریخ شفاهی)» در روز دوشنبه مورخ ۱۳۹۴/۱۱/۱۲ در سالن سخنرانی سیروس پرهام با حضور تعدادی از پژوهشگران و علاقمندان به تاریخ معاصر برگزار شد.

استاد رسولی‌پور ضمن طرح مباحث مقدماتی از روش‌های پژوهش در خصوص ضرورت طرح سؤال برای موضوعات تحقیقی به‌منظور دستیابی به نتیجه مطلوب به طرح دو سؤال پرداختند.

سؤال اول اینکه آیا انقلاب اسلامی امری اجتناب‌ناپذیری بود یا نه؟
سؤال دوم اینکه اگر حکومتی فاقد مشروعیت شد لزوماً در آن جامعه انقلاب رخ می‌دهد یا خیر؟

در ادامه ایشان به مقوله فروپاشی حکومت پهلوی و علل این رویداد تاریخی از نگاه بازیگران عصر پهلوی پرداختند و مصادیقی از آن را برشمردند. وی در پایان سخنان خود به این نتیجه رسید که انقلاب اسلامی اجتناب‌ناپذیر نبود و عامل اصلی فروپاشی حکومت پهلوی را در این نکته کلیدی دید: انقلاب اسلامی دو عامل مهم داشت یکی شخص شاه و ضعف اراده وی برای بقا و دیگر اراده قوی امام و قدرت او به‌عنوان رهبر مذهبی و سیاسی در جامعه آن روزگار ایران.

این نشست تخصصی با پرسش پژوهشگران و پاسخ سخنران همراه بود.

نشست تخصصی «تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی»

گروه تاریخ شفاهی پژوهشکده اسناد، نشست تخصصی تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی را با سخنرانی دکتر مرتضی میردار معاون تاریخ شفاهی مرکز اسناد انقلاب اسلامی در تاریخ سه‌شنبه ۱۳ بهمن ۱۳۹۴ برگزار کرد.

در این نشست دکتر مرتضی میردار در بخش اول سخنرانی خود به تشریح کارهای صورت گرفته در مرکز اسناد انقلاب اسلامی در حوزه تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی پرداختند. ایشان نخست از مصاحبه‌هایی که دربرگیرنده اطلاعاتی درباره آغاز نهضت اسلامی در سال ۱۳۴۱ بود سخن به میان آورد و سپس به دوره‌های بین سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۵۶ و نیز به دوره یک‌ساله انقلاب که از اواخر سال ۱۳۵۶ آغاز و در اواخر سال ۱۳۵۷ به پایان رسید پرداختند. مصاحبه‌های صورت گرفته از تحولات دوران جمهوری اسلامی نیز تشریح شد. معاون تاریخ شفاهی مرکز اسناد انقلاب اسلامی در بخش دیگری از سخنان خود به آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی در حوزه انقلاب اسلامی پرداخت. این نشست تخصصی با پرسش حضار و پاسخ سخنران همراه بود. این نشست دومین جلسه از سلسله نشست‌های تخصصی پژوهشکده اسناد به مناسبت ایام مبارک دهه فجر انقلاب اسلامی ایران بود.

نشست تخصصی «نقد و بررسی کتاب پاکت‌های پستی سانسور شده بوشهر»

پژوهشکده اسناد در نهم اسفند ۱۳۹۴، برگزارکننده نشست تخصصی «نقد و بررسی کتاب پاکت‌های پستی سانسور شده بوشهر در دوران جنگ جهانی اول و دوم» بود.

پژوهشگران به‌طور فراوان از نامه‌ها در پژوهش‌های خود بهره می‌گیرند، چه نامه‌های اداری و چه نامه‌های شخصی. اما بیشتر پژوهشگران از وجه دیگری از مشخصات نامه غفلت می‌کنند و آن پاکت‌نامه است. پاکت نیمه گمشده نامه است. متأسفانه عادت بر این است که در مراکز آرشیوی ما نامه‌ها از پاکت‌ها جدا گشته (هرچند دستور بر عدم جدایی است) و شاید پژوهشگران نیز چاره‌ای در استفاده ناقص از نامه ندارند. پاکت‌نامه، سرگذشت نامه از نوشته شدن تا خوانده شدن توسط مخاطب نامه است. نوشته شدن نامه دلیلی بر خوانده شدن نامه توسط مخاطب نیست و چه بسا نامه‌ای هرگز به مخاطب نرسیده باشد. فقط نامه‌های در اختیار مخاطب سرگذشت قطعی دارند.

تاریخ پستی شاخه‌ای از تاریخ‌نگاری است که بر سرگذشت کامل نامه از آغاز تا پایان نگاه می‌اندازد. نامه‌های به‌صورت‌های گوناگون به مخاطب می‌رسیدند: توسط آشنایان، به‌صورت تومار، بسته شده با نخ، لاک شده و مهر شده، در پاکت، همراه تمبر و گاه تعدادی از اینها. تأمین اطمینان نویسنده از رسیدن نامه مایه ابتکارهای بیشتری شده. تا دوره قاجار که هنوز سیستم پستی اروپایی و تمبر وارد ایران نشده بود، نویسنده جهت اطمینان از رسیدن نامه، علاوه بر سپردن آن به افراد امین، از واسطه‌های ماورایی چون بدوح (فرشته موکل نامه‌ها) یاری می‌جسته و عبارت ۲۴۶۸ (یا ۸۶۴۲) که به حساب جمل واژه «بدوح» را یادآور می‌شده و گاه همراه عبارت «یا بدوح» بر پاکت‌نامه می‌نگاشته و جالب آنکه پس از ورود سیستم پستی نوین

اروپایی دست از آن برنداشته است. تازه همین نامه‌ها در زمان جنگ توسط اداره سانسور نظامی متفقین در شمال و جنوب ایران موردبازرسی قرار می‌گرفته است.

کتاب پاکت‌های پستی سانسور شده بوشهر مجموعه‌ای از پاکت‌های پستی در اختیار آقای فراز غلامزاده است که منتشر شده است. بیشتر پاکت‌ها دارای نامه بوده اما نامه‌ها گرفتار سانسور نشده و دست‌نخورده مانده‌اند. بیشتر نامه‌های موجود دارای موضوعات تجاری‌اند. هیچ نامه سانسور شده‌ای در این مجموعه نیست که ما را با روش سانسور نظامی انگلستان در زمان جنگ آشنا کند. نامه‌ها از مبادی مختلف (هند، بحرین، عراق، ...) به بوشهر رسیده و گرفتار سانسور می‌شده‌اند. به‌هرصورت مجموعه‌ای ارزشمند است که باید با مجموعه‌های دیگر تکمیل شوند.

نویسنده درباره نحوه دستیابی به این مجموعه و روش کار و پیشینه اینگونه پژوهش‌ها گفت و دکتر عبدلی‌فرد نکاتی را درباره کتاب و تاریخ پستی متذکر شد و جناب تبریزیا ناشر کتاب گوشه‌ای از مسائل نشر کتاب گفت و حاضران نیز با پرسش و پاسخ ادامه‌دار نشست بودند.

نشست تخصصی «تکوین قانون اساسی جمهوری اسلامی»

پژوهشکده اسناد در دهم اسفند ۱۳۹۴ میزبان جناب آقای دکتر محمودحید قلفی بود. وی موضوع «تکوین قانون اساسی جمهوری اسلامی» را برای سخنرانی خویش برگزیده بود. وی با اشاره به این نکته سخنرانی خویش را آغاز کرد که جامعه ایران به‌دنبال یک دوره طولانی مبارزه سیاسی و در یک پیروزی زود هنگام و ناباورانه در فروردین‌ماه سال ۱۳۵۸ ه.ش با اکثریت ۹۸/۲ درصد به نظام جمهوری اسلامی رأی مثبت داد و به تاریخ نظام شاهنشاهی در ایران پایان بخشید.

با استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران پس از فرارندم فروردین ۱۳۵۸ ه.ش به‌تدریج، ارکان نظام جدید یکی پس از دیگری در کمترین فرصت ممکن و با عجله غیرقابل‌تصور استقرار یافت و امام خمینی در دومین مرحله تحقق وعده‌های خویش در پاریس و نخستین سخنرانی ایشان در بهشت‌زهره برای برپایی مجلس مؤسسان که بعدها از آن به خبرگان -به‌معنای اسلام‌شناسان مجرب- یاد کرد، همت گماشت. این اقدام که در نوع خود در تاریخ ایران بی‌سابقه بود توانست مفهوم و چارچوب حقوقی را برقرار کند که مجموعه اندیشه‌ها و آرمان‌های نیروهای انقلابی را در خویش جای دهد. به‌واقع مجلس خبرگان اول که شأن تأسیسی داشت توانست نظامی برگرفته از متون دینی، آرمان‌های سیاسی، تجربه‌های جهانی مبارزان مسلمان و یک دوره طولانی مبارزه سیاسی و آرمان‌های شکست‌خورده مشروطیت در ایران را در قالبی نوین تحقق بخشد.

مجلس خبرگان که متشکل از عالمان دینی، نیروهای مذهبی - سیاسی و نیروهای ملی و نیروهای لیبرال بود توانست در کوتاه‌ترین زمان پیش‌نویس قانون اساسی را که توسط نیروهای انقلابی تهیه و به تأیید امام خمینی رسیده بود، بررسی و تحولات گسترده‌ای را در آن ایجاد کند و به جمهوری اسلامی روح و جان تازه‌ای بدمد. تحولات این پیش‌نویس و سیر تحول آن در استقرار نظریه «ولایت فقیه» - که قبلاً توسط آیت‌الله العظمی روح‌الله خمینی در نجف تبیین و به‌عنوان یک دکترین سیاسی مطرح شده بود در چارچوب قانون اساسی کارکردهای گسترده سیاسی یافت امری که قبلاً در پیش‌نویس قانون اساسی اساساً به آن اشاره‌ای نشده بود و منازعات و چالش‌های بی‌پایانی را در توزیع قدرت سیاسی در نظام جدید ایران به دنبال داشت و اساس جدیدی را در نظام حکومتی ایران و حوزه‌های علمیه شیعی برقرار ساخت که در نوع خود در تاریخ ایران بی‌نظیر بوده است.

گفتار حاضر چند هدف مشخص را پیگیری می‌کند. چگونگی شکل‌گیری مجلس خبرگان قانون اساسی و تأثیر آن در تعریف چارچوب‌های حقوقی در روند استقرار جمهوری اسلامی، جایگاه نیروهای اجتماعی و دینی در توجیه و تفسیر حکومتی مبتنی بر دین و شریعت در ایران و نگرش‌ها و دیدگاه‌های مختلف پیرامون نظام جمهوری اسلامی و ابعاد مختلف آن از دیدگاه علمای شیعه. به‌واقع برای اولین بار در ایران پس از صفویه علما مأموریت یافتند که تمامی آرمان‌ها و آمال خود را که براساس تفسیر خود از روند تاریخ سیاسی شیعه - که همیشه مورد تهاجم حاکمان بود- در چارچوبی مضبوط و قابل‌طرح در قالب نظامی «جمهوری» تحقق بخشند. گزارش حاضر بر آن بود تا تکاپوهای روحانیت شیعه معاصر را در تدوین چارچوب نظری و حقوقی حکومت دینی در چارچوب مرزهای ملی و چالش‌های فراروی آنان باز نمایاند.

این گفتار به‌طور مشخص سیر تطور و تکامل قانون اساسی در ایران امروز در حوزه اقدامات مجلس بررسی پیش‌نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی - خبرگان قانون اساسی - را پی گرفت.

- سیر تدوین قانون اساسی و نیروهای سیاسی مؤثر بر آن؛

- مناسبات و مبارزات نیروهای اجتماعی در تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی.

فرایند تنظیم پیش‌نویس‌های قانون اساسی که تا ۶۵ مورد از آن یاد شده و نحوه تحول نگرش تاریخی نسبت به تنظیم قانون اساسی را تحلیل و سیر تکوینی نظرگاه‌ها، پیرامون چگونگی تدوین قانون اساسی را از آغاز تا انجام در ایران بازمی‌نمایند. شناسایی پیش‌نویس‌های مختلف و جناح‌ها و طیف‌های دیگر آن را بررسی و ابعاد حقوقی آن در خلال زمان انتشار تا زمان بررسی و نیروهای اجتماعی تأثیرگذار بر آن، همچنین انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی به‌عنوان اولین نهاد ترسیم‌کننده چارچوب کلی نظام جمهوری اسلامی ایران و بررسی ساختار این مجلس در روند شکل‌گیری قانون اساسی و شناسایی گرایش‌ها و نگرش‌های این مجلس و در نهایت تکاپوهای مجلس خبرگان را در به‌دست‌دادن چارچوب کلی بررسی کرد. در پایان دکتر قلفی به پرسش‌های حاضران پاسخ داد.

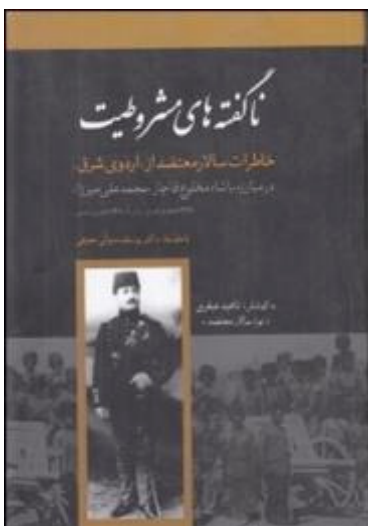
نشست تخصصی «جایگاه المرشد فی الحساب در بررسی دیوانسالاری دوره ایلخانی و سیر تحولات آیین دفتری در ایران و جهان اسلامی»

پژوهشکده اسناد در هفدهم اسفند ماه ۱۳۹۴ میزبان خانم دکتر ریوکو واتابه استاد (موقت) دانشگاه توکیو بود. وی موضوع سخنرانی خویش را به «جایگاه المرشد فی الحساب در بررسی دیوانسالاری دوره ایلخانی و سیر تحولات آیین دفتری در ایران و جهان اسلام» اختصاص داده بود.

در این نشست وی نخست درباره جایگاه مهم دوره امپراتوری مغول در تاریخ جهان و ایران و اهمیت بررسی منابع تاریخی فارسی این دوره، به بحث کلی پرداخت و پس از آن، از میان منابع تاریخی مختلف، به اهمیت دستورنامه‌های آیین سیاق و دفترداری توجه حصار را جلب کرد و به بیان این نکته پرداخت که چرا یک محقق ژاپنی چندین سال به مطالعه این نوع از منابع پرداخته است.

خانم دکتر ریوکو واتابه سپس با اشاره به مسائل و مشکلات بررسی دستورنامه‌های دفترداری، به‌عنوان منابع تاریخی، به جایگاه المرشد فی الحساب کهن‌ترین دستورنامه دفترداری فارسی از دوره مغول اشاره کرد که در بررسی دیوانسالاری آن دوره چه قابلیت دارد. در این بررسی وی از نمونه دفترهای گوناگون در المرشد فی الحساب، نمونه «دفتر

احصاء» (دفتر سرشماری) را مورد بحث قرار داد و درباره اهمیت این نمونه در بازسازی نظام مالی دولت ایلخانی، نتیجه تحقیق خود را به طور مختصر ارائه کرد.

برگزاری نشست نقد و بررسی کتاب «ناگفته‌های مشروطیت»

نشست تخصصی «نقد و بررسی کتاب «ناگفته‌های مشروطیت، خاطرات سالار معتمد از اردوی شرق، به کوشش ناهید عبقری، مشهد: بانگ نی، ۱۳۹۳» در روز دوشنبه ۱۹ مرداد ۱۳۹۴، با سخنرانی آقای

مصطفی نوری یکی از پژوهشگران پژوهشکده اسناد و سرکار خانم ناهید عبقری (نوه سالار معتمد) در ساختمان آرشیو ملی، سالن دکتر پرهام برگزار شد.

خانم عبقری کتاب «ناگفته‌های مشروطیت» را مشتمل بر خاطراتی دانست از شرح مأموریت برای مقابله و دفع محمدعلی شاه مخلوع و سایر عناصر جبهه استبداد، که به قلم یکی از فرماندهان آن یعنی میرزا محمدعلی خان یاور (معمدالسلطان - سالار معتمد) به نگارش درآمده و تنها منبع اختصاصی در این مورد است که طی آن جزئیات عملیات از دیدگاه یک شاهد عینی گزارش شده است.

در ادامه آقای مصطفی نوری سخنان خود را با شرحی از تلاش‌های محمدعلی شاه برای بازگشت به قدرت آغاز کرد و از اوضاع ایران در سال‌های آغازین مشروطه و نیز حمایت روس‌ها از محمدعلی شاه برای بازگشت به ایران سخن گفت. این پژوهشگر تاریخ معاصر ایران گفت: به گمان من مهم‌ترین ناگفته کتاب گزارش هولناک از غارت‌گری اردوی دولتی و مشروطه است. تصور عمومی درباره اردوی مشروطه قاعداً باید یک اردو باشد که پیام‌آور آزادی و صلح برای ایرانیان است و اگر به منابع رسمی همچون روزنامه مجلس بنگریم همین تصور به دست می‌آید اما گزارش سالار معتضد گزارش متفاوتی ارائه می‌دهد. این نشست تخصصی با پاسخ به سؤالات و نقدهای مطرح‌شده به پایان رسید.

نشست تخصصی نقد کتاب «قفقاز در کشاکش جنگ و انقلاب»

نشست تخصصی نقد و بررسی کتاب «قفقاز در کشاکش جنگ و انقلاب (۱۹۲۱-۱۹۱۷)» روز شنبه ۷ شهریور به همت پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در سالن دکتر پرهام برگزار شد. این کتاب که توسط انتشارات پردیس دانش به چاپ رسیده ترجمه اثری است با عنوان (۱۹۲۱-۱۹۱۷) *Struggle For Transcaucasia* به قلم نویسنده ایرانی‌الاصل، فیروز کاظم‌زاده که توسط جناب آقای سیروان خسروزاده به فارسی ترجمه شده است. استاد کاوه بیات، دکتر علی کالیبراد، آقای مهدی حسینی به همراه مترجم این اثر به ایراد سخنرانی و نقطه‌نظرات خود درباره محتوای این اثر و کیفیت ترجمه آن پرداختند. در ابتدای نشست استاد کاوه بیات فروپاشی روسیه تزاری، شکل‌گیری هویت آذری، ارمنی و گرجی، نقش و حضور اثرگذار روسیه و ترکیه در منطقه قفقاز و نیز نقش کم‌رنگ ایران در آن دوران را مباحث اصلی کتاب عنوان کرد.

سپس مترجم کتاب آقای سیروان خسروزاده به معرفی نویسنده کتاب، آقای کاظم‌زاده و نیز موضوع‌های اصلی کتاب پرداخت. به نظر مترجم دوره مورد بحث کتاب (۱۹۱۷-۱۹۲۱) دوره حساس و بسیار مهمی نه فقط در قفقاز بلکه در خاورمیانه و در تمام دنیا است؛ دوره‌ای که حدفاصل افول نظم‌های جهانی همچون امپراطوری تزاری، امپراطوری عثمانی، امپراطوری اطیش و مجارستان بود. جایگزینی نظم‌های جدید به جای این قدرت‌های فروپاشیده، پروسه‌ای بود که حیات سیاسی ملل گوناگون خاورمیانه و قفقاز و ... از جمله کردها را تحت تأثیر قرار می‌داد.

آقای خسروزاده گفت این کتاب نشان می‌دهد در این دوره حساس، قفقاز عرصه رقابت و تقابل قدرت‌هایی چون آلمان، عثمانی، ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، فرانسه، ایتالیا، بلشویک‌ها، روس‌های سفید ضدانقلاب و بعدها کمالیست‌ها و دیگر قدرت‌های محلی شد. فقط چین و ژاپن در این عرصه رقابت غایب بودند و به نظر می‌رسید این سرزمین اهمیتی افسانه‌ای یافته و به محوری‌ترین بخش جهان تبدیل شده بود. با پایان یافتن جنگ‌های داخلی در شوروی و سرعت گرفتن ماشین کمونیسم جنگی لنین، کم‌کم عرصه اقتدار بلشویک‌ها به مرزهای قفقاز نزدیک شد. خواندنی‌ترین بخش کتاب چگونگی چیره شدن سیستم کمونیستی بر حاکمیت‌های جمهوری‌های قفقاز می‌باشد؛ چیزی که بلشویک‌ها آنرا پیروزی سوسیالیسم می‌نامیدند خواننده کتاب می‌تواند جزئیات دقیق چگونگی این به اصطلاح پیروزی سوسیالیسم و کارگران جمهوری‌های قفقاز را از قلم کاظم‌زاده بخواند و خود قضاوت کند که آیا آنچه روی می‌داد توطئه‌ای ضد خلقی بود یا انقلابی پروولتری؟

در ادامه نشست آقای سید مهدی حسینی دبیرکل بنیاد مطالعات قفقاز با ارزشمند قلمداد کردن این اثر از نادیده گرفتن نقش ایران در تحولات قفقاز را مورد نقد و بررسی قرار داد. آقای حسینی ترجمه سیروان خسروزاده را بسیار روان توصیف کرد.

در بخش دیگر نشست علی کالیبراد پژوهشگر حوزه قفقاز و ترکیه گفت: ما ایرانی‌ها در مورد تحولات قفقاز خیلی کم می‌دانیم. این کتاب فارغ از مسئله قفقاز اثر مهمی است. وی افزود: عنصر روایت در تاریخ‌نویسی بسیار مهم است. وقتی نتوانیم خوب روایت کنیم تاریخ‌نگار خوبی نمی‌شویم. از نقاط مثبت این کتاب این است که خیلی خوب روایت شده است. کالیبراد خاطر نشان کرد: از نقاط ضعف این کتاب این است که نقش ایران در این کتاب معلوم نیست و درباره ایران پررنگ صحبت نمی‌کند. همان‌گونه که نقش جمهوری آذربایجان در این کتاب مشخص نیست. این نشست تخصصی با پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده به پایان رسید.

برگزاری نشست تخصصی نقد کتاب «کودتا»

به همت پژوهشکده اسناد کتاب «کودتا» اثر پروان آبراهامیان، ترجمه محمد ابراهیم فتحی با نقادی دکتر کریم سلیمانی دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید بهشتی، مورد نقد و بررسی قرار گرفت.

سلیمانی با تمجید از کتاب پروان آبراهامیان گفت: به اعتقاد من کتاب «کودتا» یکی از بهترین آثاری است که درباره نفت نوشته شده است. وی افزود: آبراهامیان در این کتاب مانند این سخن آلمانی‌ها عمل کرده است که معتقدند پژوهشگر تاریخ در اثر خود باید یک نخ قرمز به خواننده ارائه دهد تا خواننده بتواند در طول مطالعه کتاب آن را مشاهده و دنبال کند. نویسنده در شاکله و ساختار اصلی کتاب در پی اثبات نظریه‌های خودش است و در این راستا می‌توان گفت با بررسی اسناد دو آرشیو بریتانیا و آمریکا منحصر به فرد کار کرده است.

وی افزود: تلاشی که نویسنده کتاب «کودتا» در بررسی اسناد خارجی انجام داده تاکنون از سوی سایر پژوهشگران انجام نشده است. برخی پژوهشگران حوزه نفت و جبهه ملی از جمله غلامرضا نجاتی کمتر به این اسناد دسترسی داشتند تا در شرح

تاریخ نفت به آنها استناد کنند. همچنین داریوش بایندر در کتاب «ایران و سازمان سیا» نقدی به کتاب «طرح کودتا» کیم روزولت دارد و معتقد است که این کتاب یک سناریوی هالیوودی است اما به نظر من در کنار این کتاب، «سیا در ایران» اثر دونالد ویلبر که نویسنده آن خود در حوزه تاریخ، پژوهش کرده و یکی از مأموران سیاست، نیز روایتی شبیه روزولت دارد. بنابراین نمی‌توان گفت کتاب روزولت یک سناریوی هالیوودی است.

سلیمانی عنوان کرد: اگر از منظر روانشناسی قدرت بخواهیم به اثر ویلبر یا روزولت نگاه کنیم باید بگوییم چنین نوشتاری اثر انسان‌های ضعیف است در حالی که در کودتا عوامل اجرایی آن با ایرانی‌ها با توپ و تشر صحبت می‌کنند ضمن اینکه دنیایی از اسناد وجود دارد که از کودتا سخن می‌گوید. در بیشتر صفحه‌های کتاب پروان از برنامه‌ریزی کودتا در ۶ مرداد ۱۳۳۰ سخن گفته شده و چند ماه قبل از کودتا طرح آن به امضای وزرای خارجی انگلیس و آمریکا رسیده و پس از این مرحله آنها در پی این بودند که در این عملیات به شاه نیز نقشی بدهند.

وی بیان کرد: نقش‌دادن به شاه در کودتا به این دلیل است که وقتی ژنرال‌های ایرانی برای اجرای عملیات از سوی وابسته نظامی انگلیس در ایران معرفی می‌شوند، از چندان وجهه‌ای میان نظامیان ایران برخوردار نیستند. پس امریکا و انگلیس بر آن می‌شوند که شاه را نیز وارد ماجرا کنند و به او نیز در این میان نقشی بدهند.

وی در ادامه افزود: کتاب پرواند یکی از قوی‌ترین منابع ما درباره ۲۸ مرداد است. در پیشگفتار این کتاب دو مسئله طرح می‌شود نخست آیا آمریکا و بریتانیا از روی حسن‌نیت وارد مذاکره با مصدق شدند؟ برخی پژوهشگران داخلی بر مصدق ایراد گرفتند که یکدندگی و نوع برخورد نخست‌وزیر ملی شدن صنعت نفت برخاسته از خاستگاه شیعی وی است، اما آبراهامیان اعتقاد دارد که دو دولت امریکا و بریتانیا در مذاکره با مصدق حسن‌نیت نداشتند و آنها حاضر نبودند از کنترل نفت دست بردارند در حالی که ایرانیان (مصدق) کنترل نفت را یک حاکمیت ملی برمی‌شمردند و آن‌را حق خود می‌دانستند. نویسنده کتاب کودتا اعتقاد دارد که آمریکایی‌ها قصد داشتند ایران را بازی بدهند و وقت بخرند. از این رو نگاهی به کتاب مارک گازیورسکی نیز این شک پرواند را تقویت می‌کند که بازی دوگانه آمریکایی‌ها با ایران همه را به این اشتباه واداشته که آنها پس از نخست‌وزیری ترومن موضع خود را در مسئله ایران عوض کردند، اما پرواند در این کتاب آورده است که یک هم‌سانی سیاسی میان دموکرات‌های زمان ترومن و آیزنهاور وجود داشته و آنها از آغاز بازی نفت با بریتانیا همراه بوده‌اند.

وی با اشاره به مسئله دوم کتاب آبراهامیان بیان کرد: نویسنده در مسئله دومی که در اثر خود به آن می‌پردازد با طرح یک پرسش می‌گوید که آیا کودتا به دلیل جنگ سرد میان بلوک

شرق و غرب اتفاق افتاد؟ بیشتر مورخان بر این اعتقاد دارند که امریکا از ترس نفوذ توده‌ای‌ها در ایران در کنار بریتانیا قرار گرفت در حالی که این‌طور نبود، زیرا روس‌ها به‌هیچ‌عنوان از دولت ملی مصدق حمایت نکردند. آنها پس از پیروزی کودتا طلاهای ایران را که در زمان مصدق از وی دریغ کردند به دولت زاهدی تحویل دادند. پس این چه جنگی بود که هر دو طرف در یک راستا بودند! به‌نظر نویسنده جنگ نفت در ایران درگیری بین امپریالیسم (جهان توسعه‌یافته) و ناسیونالیسم نوحاسته (جهان مصرف‌کننده) بود.

عضو هیئت عملی دانشگاه شهید بهشتی عنوان کرد: در بخش اول کتاب نویسنده به ریشه‌ها می‌پردازد و از فعالیت‌های نفتی در آبادان و کرمانشاه می‌گوید از تحقیر ایرانی‌ها از سوی انگلیسی‌ها سخنران می‌راند و به شرح پالایشگاه آبادان و درآمد آن اشاره می‌کند. این صفحات بسیار افسانه‌ای است درآمدی که تاکنون پژوهشگران نتوانسته‌اند شرح دهند که چگونه از سوی انگلیس محاسبه می‌شده است. پرواند در این قسمت مقادیری از درآمد پالایشگاه آبادان را ذکر کرده که از این لحاظ می‌توانیم بگوییم این قسمت از صفحات جاندار کتاب است که پرواند در منابع خود به برخی سخنان و آثار الول ساتن (کارمند شرکت نفت و پژوهشگر) مراجعه کرده و از برخی مطالب و اطلاعات وی نیز بهره برده است.

سلیمانی درباره اعتصاب‌های نفتی در آبادان نیز گفت: پرواند در شرح مبارزه برای ملی شدن صنعت نفت یک چیدمان بسیار قوی می‌آورد و معتقد است که بغض کارگران مشغول در صنعت نفت ایران که از تحقیر انگلیسی‌ها ایجاد شد منجر به تشکیل جبهه ملی شد. در این بخش وی به فاکتور اعتصابات نفتی پرداخته، موضوعی که کم‌تر به آن توجه شده است. شاید

به آن دلیل که حزب توده در آن نقش عمده‌ای داشته، اما به نظر من حضور کارگران نفت در حزب توده به دلیل علاقه به سیاست‌های این حزب نبوده است، بلکه آنها فقط جذب شعارهای جذاب این حزب شدند. اوج فعالیت‌ها و اعتصابات نفتی درست دو هفته قبل از نخست‌وزیری مصدق و از ۲۵ تا ۲۹ فروردین سال ۱۳۳۰ است.

وی بیان کرد: یرواند در دنبال کردن اعتصابات نفتی به کتاب «مصطفی فاتح» رجوع می‌کند، از این رو نویسنده اثر «کودتا»، به‌درستی اعتصابات نفت را برجسته می‌کند. همچنین وی در بخش دیگری از کتاب واژه «کنترل» را به‌درستی از میان اسناد بررسی کرده و معتقد است این واژه یک تابو بود و انگلیسی‌ها و امریکایی‌ها به‌هیچ‌وجه اجازه نمی‌دادند در مسائل نفتی از این واژه حتی در یک کتاب استفاده شود. یرواند این واژه را بسیار زیبا در اسناد آن موقع دنبال و به‌درستی توسعه می‌دهد. وی می‌گوید اگر ایران در نفت حتی پنجاه - پنجاه سهم داشت باز هم کنترل آن صددرصد در دست انگلیسی‌ها بود.

وی اظهار کرد: واژه کنترل منطق کتاب یرواند است، وی از آن واژه به‌عنوان استقلال کشور تعبیر می‌کند که مصدق نیز به‌دنبال آن بود و این واژه قابل‌تقسیم نبود. از آن طرف انگلیسی‌ها نیز به‌هیچ‌عنوان نمی‌خواستند ایرانی‌ها از دفاتر آنها سردر بیاورند. به‌همین دلیل کسی نمی‌دانست سهم ایران از پنجاه درصد، شصت درصد نفت چقدر است. بنابراین هر دو گروه (امریکایی‌ها و انگلیسی‌ها) به این نتیجه رسیدند که ایرانی‌ها به‌هیچ‌عنوان نباید اختیار و کنترل نفت خود را به‌دست بگیرند و برهمن‌مینا در پاییز سال ۱۳۳۰ راضی شدند که شصت درصد به ایران سهم بدهند.

سلیمانی با اشاره به یکی از موارد انتقادی به اثر یرواند گفت: تنها ایرادی که بر کتاب وارد است در مبحثی است که نویسنده نقاط ضعف حزب توده را نمی‌بیند، اگرچه وی نقش اعتصابات نفتی را که سازماندهی آن توسط حزب توده صورت گرفته شرح می‌دهد اما باید اشاره کرد در سال ۱۳۳۰ تظاهرات پر سر و صدا بسیاری اتفاق افتاد که بیشتر تظاهرات‌ها از سوی حزب توده صورت گرفت و یکی از عوامل بی‌ثباتی کشور حزب توده بود که بهانه به‌دست بیگانگان داد. آبراهامیان در انتقاد به عملکرد حزب توده در کودتای ۲۸ مرداد حتی انتقاداتی را که در پلنوم وسیع ۱۳۳۶ حزب توده صورت گرفت، نمی‌بیند و به این اکتفا می‌کند که مصدق پس از جلسه شب ۲۷ مرداد با لویی هندرسون از حزب توده می‌خواهد خیابان‌ها را ترک کند.

وی با اشاره به برخی اسناد ترجمه‌شده در ایران بیان کرد: کتاب دو جلدی «اسناد سخن می‌گویند» که از سوی احمدعلی رجایی در ایران ترجمه‌شده و حاوی اسناد سفارت آمریکا در تهران است انتقاد بنده به اثر یرواند را تأیید می‌کند. در این «اسناد سخن می‌گویند» از جمله سند ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ حکایت از این دارد که هندرسون با یک حالت انفعالی روبه‌روی مصدق

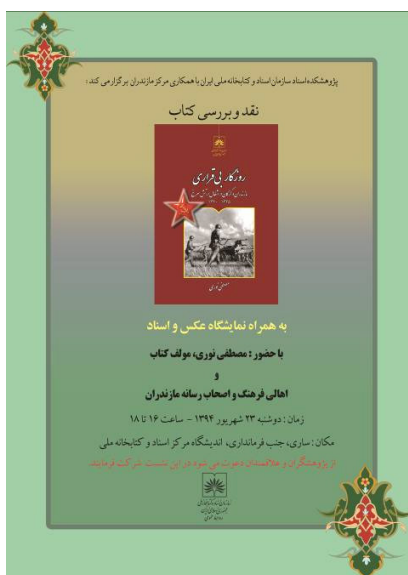

قرار می‌گیرد و مصدق با یک حالت قدرتمند به او می‌گوید اگر ما و همه جبهه ملی در زیر تانک‌های امریکا قرار بگیریم باز هم در برابر شما می‌ایستیم و بعد با تلفن تماس می‌گیرد و می‌گوید سریع این افراد حزب توده را از خیابان جمع کنید.

نشست تخصصی نقد و بررسی کتاب «روزگار بی‌قراری» (۱۳۹۴/۶/۲۳)

اندیشگاه مرکز اسناد و کتابخانه ملی در مازندران بار دیگر میزبان اصحاب فرهنگ بود تا نقد کتاب «روزگار بی‌قراری» اثر مصطفی نوری را به نقد بنشینند. در مراسم نقد کتاب

روزگار بی‌قراری (مازندران و گرگان در اشغال ارتش سرخ ۱۳۲۵-۱۳۳۰) نخست مصطفی نوری ضمن تشکر از مسئولان برگزاری نشست، اظهار داشت: پس از چاپ دوم کتاب روزگار بی‌قراری پژوهشکده اسناد تصمیم به برگزاری جلسه نقد و بررسی این کتاب به همراه نمایشگاه عکس و اسناد آن در مازندران و گرگان گرفت.

مصطفی نوری در ادامه اظهار کرد: مازندران در حوزه تحقیقات محلی، عقب‌مانده است. با احترام به استادان این حوزه، به این موضوع باید پرداخته شود که چرا با وجود خیل عظیمی از استادان و دکترهای

خودخوانده، تحقیقات محلی در همه عرصه‌ها در مازندران عقب مانده است. درحالی که مناطقی مانند: کردستان، آذربایجان، گیلان و حتی گرگان در تحقیقات تاریخی پیش‌تر از مازندران قرار دارند.

وی با اشاره به اینکه آثاری که ارائه می‌کنیم بیشتر شبیه به شوخی است، افزود: تولیدات مازندران در حوزه پژوهش‌های تاریخی، در محافل علمی قابل‌ارائه نیست و به «خود گویم و خود خندیم» رضایت می‌دهیم این مؤلف با بیان اینکه تعریف کردن از خودمان حد و اندازه ندارد، گفت: البته این موارد، مطلق نیست و من هم نمی‌گویم که همه تولیدات، ضعیف است اما از تعارف باید دست بکشیم و جدی‌تر به کار توجه کنیم. نویسنده کتاب روزگار بی‌قراری با بیان این که در استان حتی یک مرکز هم پیدا نمی‌شود که از پژوهش‌های حوزه مازندران حمایت کند، تصریح کرد: احساس نیاز مازندران‌ها به کارهای پژوهشی، خیلی جدی نیست.

این موضوع در گیلان و گلستان دغدغه است اما در مازندران نه. نوری با اشاره به اینکه به جای رونمایی از کتاب باید روی خود را از خجالت بگیریم، ادامه داد: زمان آن رسیده حوزه‌های تحقیقاتی را خردتر کرده، به عمق برسیم. وی انگیزه خود از شرکت در این نشست را شناسایی نقاط ضعف کتاب و جبران آن در جلد دوم که مربوط به سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ همین حوزه جغرافیایی هست قلمداد کرد. نوری در بخش دیگری از سخنان خود با بیان اینکه جلد دوم این کتاب را آغاز کرده‌ام و طبیعی است که در جلد نخست، همه جنبه‌های بحث را مورد توجه قرار نداده باشم، که در فصل اول جلد دوم جبران خواهد شد، تصریح کرد: در این کتاب از بخشی از اسناد، مطبوعات و همچنین تاریخ شفاهی به عنوان منابع بهره بردم و به دلیل اینکه با زبان روسی آشنا نیستم نتوانستم از اسناد روس‌ها استفاده کنم. این پژوهش‌گر با اشاره به اینکه درباره جنگ جهانی و حمله به شمال ایران، کم‌تر اثر تولید شده بود، خاطرنشان کرد: در طرحی که ارائه دادم تحولات این دوره زمانی را در مازندران، گرگان و ترکمن صحرا جستجو کردم. پس از آن نوری به طور اختصار به فصول کتاب اشاره کرد و علت توجه به مباحثی چون زندگی مردم فرودست جامعه، مسئله زمین و ماجرای زمین و املاک را در این کتاب تشریح کرد.

وی در توضیح اظهارات منتقد اول آقای علی‌اکبر عنایتی مبنی بر اینکه مدیران ما در مازندران دغدغه فرهنگ ندارند و متولیان خوبی در عرصه فرهنگ استان نداریم اظهار داشت: به نظر می‌رسد یکی از علل عمده این کاستی این است که مسئولان فرهنگی ما در استان بیشتر سیاسی‌اند تا فرهنگی! امیدوارم روزی در مازندران نهادی داشته باشیم که حمایت

حداقلی را از پژوهش‌ها لحاظ کند. در ادامه این نشست دکتر علی رضوانی در سخنانی گفت: علم تاریخ در حوزه نقد تاریخی و ادبیات آن، دچار ضعف مفراط است. در زمینه نقادی و اصول نقد و شناخت الگوها و معیارهای متقن و قوی، در آغاز راه هستیم و در نقد تاریخی، مرحله گذار داریم و این نقطه قوت است. این پژوهش‌گر با بیان اینکه نقد به معنای داوری و تشخیص درست از نادرست است، ادامه داد: در کتاب روزگار بی‌قراری، نقد درونی و بیرونی به خوبی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در بخش دیگری از این نشست، علی‌اکبر عنایتی اظهار کرد: در مجموعه پژوهش‌های تاریخی مازندران‌شناسی، کم و کاستی‌های زیادی داریم و کارهای دم‌دستی فراوان است. این آثار در عرصه ملی آن چنان توانایی ارائه مطلب ندارد.

وی با بیان اینکه در مازندران متولی خوبی برای پژوهش‌های تاریخی نداریم، افزود: پژوهش هزینه دارد و پژوهش‌گر باید از جایی حمایت شود. مثلاً مرکز ساری‌شناسی اگرچه فعالیت می‌کند اما از کدام پژوهش‌گر حمایت کرده و یا کدام‌یک از پژوهش‌گران را به یک مرکز دولتی وصل کرده و یا کدام مجموعه مقالات را سرپرستی کرده تا چاپ شود؟ این پژوهش‌گر و مدرس تاریخ گفت: افرادی مانند استاد سیروس مهدوی عاشقانه در این عرصه فعالیت می‌کنند و مدیران ما دغدغه فرهنگ ندارند.

عنایتی در بخش دیگری از سخنان خود با بیان اینکه جای چنین کتابی در پژوهش‌هایی که در عرصه مازندران‌شناسی انجام شده خالی بود، تصریح کرد: تولیدات در حوزه تاریخ محلی مازندران، آشفته بازار است، بی‌توجه به اصول تاریخ بوده و چارچوب علمی ندارد، ولی کتاب حاضر با متد علمی تولید شده است.

وی با اشاره به اینکه نویسنده می‌توانست مقدمه کتاب را فنی‌تر بنویسد درحالی که بیان مسئله کوتاهی دارد و به سرعت وارد شرح فصول شده است، افزود: موضوع کتاب درباره بررسی نیروهای اشغال‌گر روس در جنگ جهانی دوم است. وقتی چنین کتابی را در دست می‌گیریم باید همه فصول در همین حوزه باشد. اگرچه همه فصول غیرمستقیم درباره این موضوع است اما بعضی فصل‌ها به صورت مستقیم درباره اشغال نیست.

زمانه حسن نژاد - دانشجوی دکترای تاریخ محلی - منتقد دیگری بود که در دو حوزه فنی و محتوایی به نقد کتاب پرداخت.

سلیمانی، معاون مرکز اسناد و کتابخانه ملی مازندران - نیز در این نشست با بیان اینکه به مناسبت روز سینما نمایشگاهی از اسناد مربوط به سینما در مازندران در این مرکز راه‌اندازی شده، گفت: امکان جستجو و تهیه اسناد در مرکز اسناد مازندران فراهم شده و محققان نیازی ندارند برای تهیه این سندها به تهران مراجعه کنند. در خلال نکاتی که منتقدان بیان می‌کردند نوری به ارائه توضیح و یا پذیرش انتقادات پرداخت.

نشست تخصصی نقد و بررسی کتاب «آداب مهرنویسی»

نشست تخصصی نقد و بررسی کتاب «آداب مهرنویسی» به همت پژوهشکده اسناد در تاریخ ۹۴/۷/۱۵ با سخنرانی نویسنده کتاب محمدصادق میرزا ابوالقاسمی، رضا فراستی و عمادالدین شیخ‌الحکمایی و دکتر جعفری‌مذهب روز چهارشنبه ۸ مهر در سالن دکتر پرهام ساختمان آرشیو ملی برگزار شد. در این کتاب به بررسی ویژگی‌های کلی و ظاهری مهرهای اسلامی از دوران ایلخانی تا پایان قاجاریه پرداخته شده و به‌طور خاص رابطه میان متن و ترکیب خوشنویسی در مهرهای حکومتی و دیوانی این دوران مورد مطالعه قرار گرفته است. این موضوع در این کتاب به شناخت آداب و ضابطه‌های تحریر مهرهای متأخر اسلامی انجامیده است و احتمال تأثیرات مهرنویسی در تحولات خوشنویسی را مطرح کرده است.

کتاب آداب مهرنویسی در دوره اسلامی شامل یک مقدمه، سه بحث اصلی، یک مؤخره و یک ضمیمه است: در بخش اول ابتدا گزارشی نسبتاً جامع از اهم تحقیقات مهرشناسی اسلامی ارائه و سپس روش‌های مواجهه محققان با جوانب مهرشناسی اسلامی و دیدگاه‌های آنان در طبقه‌بندی اطلاعات مهرهای اسلامی، به‌ویژه مهرهای متأخر اسلامی، بررسی شده است. «مهرهای متقدم اسلامی» و «مهرهای متأخر اسلامی» مبحث دیگر کتاب حاضر است. در این بخش دوران تاریخی مهرهای متقدم اسلامی از صدر اسلام تا آغاز حکومت ایلخانان مغول و مهرهای متأخر اسلامی با فرض چند پیشامد دیوانی، از جمله پیدایی مهرهای جوهری، از ایلخانان تا پایان قاجار را در نظر گرفته شده است. در مبحث آخر نیز زیر عنوان «ویژگی‌های فنی»، «ویژگی‌های ظاهری»، «ویژگی‌های ادبی» و «ویژگی‌های خوشنویسی»، به تحلیل و توصیف ویژگی‌های مهرهای متأخر اسلامی پرداخته شده است.

حاصل این گفتارها نشانگر دو موضوع عمده است: یکی اینکه بخشی از قواعد خوشنویسانه مهرهای اسلامی بر چارچوب نظری قوانین دیوانی اسناد و مکاتبات وضع شده و خواهناخواه به ساز و کاری در خوشنویسی نیز انجامیده است؛ دیگر اینکه ظاهراً ساختار ترکیب در مهرهای متأخر اسلامی تابعی از متن بوده است و در راستای ارائه هرچه بهتر و روشن‌تر آن به کار می‌رفته است، اما محدودیات ناشی از قواعد دیوانی هم‌زمان متن را به خدمت ترکیب درآورده است و این رابطه دوسویه به تدریج ساختار مهرهای اسلامی را تابع الگوهایی ثابت کرده است و نتیجه آن ظاهراً شبیه‌شدن بیش از پیش مهرها به یکدیگر بوده است.

با این حساب جلوه زبانشناسانه مهرهای متأخر اسلامی از خوشنویسی به مهرنویسی تقلیل یافته است، چون شامل تکرار و تکثیر و تقلید چندین فرم و قاعده مینا در ترکیب مهرهای متعدد شده است. این مباحث مفصلاً در مؤخره کتاب تشریح شده است.

مطالب این کتاب عمدتاً با استناد به اسناد و متون تاریخی، منشآت و آداب نامه‌های دیوانی نوشته شده است. تصویرهای منتخب نیز حتی‌المقدور از روی اسناد و مکتوبات و منابع مرجع خصوصاً مجموعه اسناد بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی در بخش اسلامی موزه ملی ایران و آرشیو اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران گرفته شده است.

برگزاری نقد کتاب «گنجینه اسناد بنیاد ایرانشناسی»

نشست مشترک پژوهشکده اسناد و اداره تنظیم و پردازش اسناد تحت عنوان نشست تخصصی نقد کتاب «گنجینه اسناد بنیاد ایرانشناسی» در ساعت ۱۰ تا ۱۲ روز دوشنبه ۹۴/۸/۱۱ در سالن دکتر پرهام طبقه هفتم ساختمان گنجینه اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی برگزار شد.

در این نشست تخصصی که خبر آن بر روی اینترنت اعلام شده بود جمعی از کارشناسان علاقه‌مند به نقد کتاب شرکت کردند.

در ابتدا دکتر معتقدی شرحی پیرامون کتاب و مزایا و ویژگی‌های آن نسبت به کارهای مشابه ارائه کردند. در ادامه جناب آقای سید محمدصادق ابراهیمیان در

خصوص گردآوری و استنساخ اسناد و مشکلات تدوین و نشر آن صحبت کرده و به سؤالات علاقمندان در این مورد پاسخ دادند. در پایان خانم سعیدی معاون پژوهشکده اسناد اعلام کرد، پژوهشکده اسناد از معرفی و نقد کارهای علمی مشابه پژوهش‌های اسنادی و پیشنهادات صاحب‌نظران استقبال می‌کند.

برگزاری نشست و معرفی کتاب: «سردار بی بی بختیاری - خانم پریچهر سلطانی»

در ادامه سلسله برنامه‌های هفته کتاب و کتاب‌خوانی، نشست «سردار بی بی مریم بختیاری به روایت اسناد منتشر نشده» به همت پژوهشکده اسناد و با همکاری انجمن زنان پژوهشگر تاریخ روز چهارشنبه ۲۷/۰۸/۹۴ با سخنرانی دکتر پریچهر سلطانی زراسوند برگزار شد.

دکتر پریچهر سلطانی اندیشه تألیف کتاب را دو عامل دانست:

۱. ادبیات و روایات شفاهی از بی بی مریم در بین توده بختیاری‌ها؛
۲. انتشار خاطرات بی بی مریم.

نویسنده کتاب ادامه داد به منظور تألیف اثر به اشخاص مختلف و مطالعه از جمله مظفر بختیاری، مرحوم باستانی و مرحوم وحیدنیا مراجعه کرده است. ایشان افزودند که این مراجعه‌ها بیش از آنکه امیدوارکننده و یاری‌دهنده باشد ناامیدکننده بود چرا که همه آنها متفق بودند که موضوعی با عنوان بی بی مریم قابلیت کتابی را دارا نیست.

وی افزود با مراجعه به کتابخانه ملی و ورق زدن روزنامه‌ها بود که در کار خویش جدی‌تر شدم چرا که در روزنامه کاوه گزارشی از بی بی مریم یافتم که برای ادامه راه امیدوارکننده بود. دکتر سلطانی در ادامه مباحث خویش از نقش پررنگ اسناد در به انجام رسیدن و

مستندشدن کتاب اشاره کرد و همچنین به راهنمایی کارشناسانی از سازمان اسناد اشاره داشت که در بازخوانی اسناد وی را یاری کرده‌اند. وی بی‌بی مریم را زنی آزاده، وطن‌دوست و شجاع توصیف کرد که در دوره حیات خویش پنج نشان به پاس شجاعت و شرافت دریافت کرده است. که عبارت بوده‌اند از دو نشان از عثمانی، دو نشان از امپراتور آلمان و یک نشان از امپراتور اتریش. وی همچنین اشاره کرد که همه این گزارش‌ها را از اسناد به‌دست آورده است. خانم دکتر سلطانی در ادامه به تقسیم‌بندی کتاب اشاره داشته و همچنین به پرسش‌های حاضران در جلسه پاسخ دادند.

نشست نقد و بررسی کتاب «زنان کرد»

نشست نقد و بررسی کتاب «زنان کرد» با حضور لیلا عنایت‌زاده (منتقد) و سهیلا شهریاری (مؤلف) دوشنبه ۶ مهرماه ۹۴ از سوی انجمن زنان پژوهشگر تاریخ و پژوهش‌کننده اسناد در اندیشگاه کتابخانه ملی برگزار شد.

لیلا عنایت‌زاده بحث خویش را با توصیف کلی از کتاب آغاز کرد و اینکه محقق می‌خواهد با این تحقیق به تصویر ذهنی زنان کرد دست یابد. چرا که به‌زعم نویسنده، تصویرهای کلیشه‌ای و ناروا درباره زنان و مردان کرد وجود دارد و بر این اساس جامعه کردستان جامعه‌ای مردسالار معرفی شده است نگاه بیرونی به مردان کرد، مردانی خشن، زورمند، زورگو و قدرت‌طلب است. و نتیجه طبیعی چنین امری وجود زنانی منفعل، فاقد قدرت، توسری‌خور و ... معرفی شده است. وی افزود: با توجه به تصویر و بازنمایی آن که از جامعه کرد کشور ارائه شده، مؤلف از دریچه فمینیست پسا استعماری وارد این پژوهش شده است. فمینیست پسا استعماری فمینیست غربی را نقد می‌کند. به‌عبارتی فمینیستی که می‌خواهد فرادست و فرودست را بازنمایی کند، اما در این بازنمایی یک سری معایب وجود دارد. در ادامه جلسه خانم سهیلا شهریاری (مؤلف) به معرفی کتاب پرداخت و همچنین به انتقادهای مطرح‌شده از جانب منتقد پاسخ داد. شهریاری اظهار داشت: این کتاب با رویکرد تفسیری برساختی و با حفظ نگاه انتقادی، به مطالعه تیپولوژی زنان کرد از منظر تصویر ذهنی (self image) آنان از خود می‌پردازد. وی دغدغه اصلی خود را برای پرداختن به موضوع زنان کرد، وجود تصویرهایی کلیشه‌ای و تعمیم‌های ناصواب درباره کردها به‌طور کلی و زنان کرد به‌طور خاص عنوان کرد.

وی دامه داد: تصویرسازی‌هایی غلوآمیز در باب مردسالار بودن جامعه کردستان مطرح می‌شود که چه در سطح دانشگاهی و چه در سطح عامه مردم به چشم می‌خورد. تصویرسازی‌هایی که در بسیاری موارد کاریکاتور گونه‌اند و واقعیت را کج و معوج یا وارونه جلوه می‌دهند. این عدم‌شناخت و در سطحی بغرنج‌تر شناخت نادرست و تعمیم‌دهی‌های ناروا

نشان از عدم تحقیق و بررسی‌های لازم و کافی در این زمینه است و یا دست‌کم عدم انجام تحقیقاتی با روش کیفی است که نگاهی عمیق و موشکافانه در باب پدیده مورد مطالعه دارند و زوایا و خفایای موضوع مورد مطالعه را مورد مذاقه قرار می‌دهند. کتاب حاضر این کلیشه‌سازی‌ها را در دو سطح مورد نقد قرار می‌دهد.

از یک طرف، دیدگاه‌های مختلف فمینیستی را که دیدگاه‌هایی اروپا محورانه هستند و ناتوان از دیدن تفاوت‌هایند و تمامی ارزش‌ها و اندیشه‌هایی را که از تجربه شخص در گروه قومی خودشان کسب کرده تعمیم می‌دهند، به چالش می‌کشد. این طرز تفکر الگوهای می‌سازد که جایی برای اعتباربخشیدن به تجارب سایر زنان باقی نمی‌ماند. نمونه آن تصور از زن آسیایی به‌عنوان موجودی «منفعل» است که در معرض انواع ستم‌های خانوادگی قرار دارد و از طرف دیگر، در کشور ایران نیز تفاوت‌ها با همان محتوای آشنای یکسان‌انگاری نادیده گرفته شده و تکرار می‌گردند. تحقیقات و گزارش‌های متعددی تحت عنوان «زن ایرانی» انتشار می‌یابد که مصداق یک زن فارس طبقه متوسط می‌باشد و کوچک‌ترین صدایی به زنان سایر قومیت‌ها و تجارب کاملاً متفاوت آنها نمی‌دهد. تحقیقاتی هم تاکنون درباره زنان کرد صورت گرفته است یا تحقیقاتی با پایه‌های فمینیستی اروپا محورانه و نتیجتاً بهره‌گیری از ابزارهای مفهومی خاص این رویکرد و معیارهای منطبق با آن می‌باشد و یا دست‌کم زنان کرد را قربانیانی منفعل و در معرض انواع خشونت‌های خانگی ترسیم می‌کنند که این خود سبب‌ساز تصویرسازی‌هایی مبتنی بر مردسالار بودن و اقتدارطلب بودن مردان کرد و نتیجتاً و به پیرو این تصویرسازی از مردان کرد، زنان کرد را زنانی منفعل، قربانی خشونت مردان، توسری‌خور، بدبخت و ضعیف و غیره ترسیم می‌کنند. مؤلف در ادامه اظهار داشت: اقلیت بودگی قومی-مذهبی مفهوم دیگری است که در این کتاب نقش کلیدی بازی می‌کند. کسب شناخت راجع به زنانی که به واسطه اقلیت بودن از نظر قومی-مذهبی به تعبیری به حاشیه رانده شده‌اند، اهمیتی دوچندان می‌یابد. در واقع «زن بودن» به‌مثابه اقلیت جنسیتی، «کرد بودن» به‌مثابه اقلیت قومی و «سنی بودن» به‌مثابه اقلیت مذهبی به‌عنوان سطوحی از اقلیت بودگی در برابر اکثریت که دارای هژمونی است و اقلیت‌های قومی-مذهبی را به انحاء مختلف به حاشیه می‌راند، مطرح است. این به‌حاشیه‌راندن‌شدگی در سطوح فرهنگی-اجتماعی تحت عنوان اکثریت فرادست و اقلیت فرودست بازتولید می‌شود.

سهیلا شهریاری در ادامه بیان داشت: اقلیت قومی و اقلیت مذهبی بودن به‌طور توأمان سبب‌ساز مفهومی می‌شود که ما آن را اقلیت‌بودگی چندجانبه نام‌گذاری می‌کنیم. فروتر قلمدادکردن اقوام غیرمعیار در ایران و از جمله قوم کرد سبب‌ساز شکل‌گیری تجارب زیسته متفاوتی از سوی کنشگران این عرصه می‌شود که لحاظ کردن آن در این تحقیق همان گام

- نخستین توجه به تفاوت‌ها و صدا دادن به حاشیه به‌جای متن است.
- خانم شهریاری رویکرد کتاب زنان کرد را حفظ نگاه انتقادی به بازنمایی فعلی وضعیت زنان کرد قلمداد نمود که به‌دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات ذیل است و شاکله کلی کتاب بر اساس پاسخ‌گویی این سؤالات با رعایت امانتداری از طرف خود زنان کرد مصاحبه‌شونده است:
- ۱ - آیا تصویر ذهنی مبتنی بر فرودستی زنان که توسط دیدگاه‌های مختلف و از جمله دیدگاه‌های فمینیستی ارائه می‌شود، منطبق با تصویری است که زنان کرد از خود دارند؟
  - ۲ - آیا کردبودن تفاوت معناداری در شکل‌گیری این تصویر ذهنی برای زنان کرد ایجاد می‌کند؟
  - ۳ - آیا اقلیت مذهبی بودن تفاوت معناداری در شکل‌گیری تصاویر ذهنی زنان کرد از خود ایجاد می‌کند؟
  - ۴ - تصاویر ذهنی ارائه‌شده از سوی زنان کرد نسبت به خودشان به چه سنخ‌ها و تیپ‌های متفاوتی می‌انجامد؟
  - ۵ - چه فرایندهایی موجب شکل‌گیری این تصویر ذهنی می‌شود؟
- یکی از موارد منتقد عنوان کتاب بود. لیلا عنایت‌زاده در انتقاد به‌عنوان کتاب اظهار داشت آنچه ما در عنوان کتاب می‌بینیم نام آن با این عبارت «زنان کرد» آمده که در لایه‌ها و فصل‌های بعدی اثر متوجه می‌شویم زنان مورد بررسی، زنان کرد سنی‌مذهب است. بنابراین به‌نظر بنده اطلاق نام «زنان کرد» به این کتاب نام مناسبی نیست، زیرا همه زنان کرد را دربر نمی‌گیرد.

خانم شهرياری در پاسخ اظهار داشت که جمعيت آماری زنان کرد مصاحبه‌شونده در کتاب حاضر زنان کرد سنی کردستان ایران اعم از زنان کرد شهرهای نودشه، نوسود، پاره، سنندج، کامیاران، بوکان، مهاباد، مریوان، دهگلان و زنان کرد مقیم تهران و ... می‌باشند که ۵ نفر از زنان مصاحبه‌شونده از زنان کرد مقیم تهران، زنان کرمانج‌زبان بودند و لذا انتقاداتی مبنی بر اینکه مصاحبه‌شوندگان کتاب حاضر جمعیت آماری مدنظر نویسنده را به‌درستی پوشش نمی‌دهد، انتقادی ناموجه به‌نظر می‌رسد. وی افزود با توجه متد پژوهش‌های کیفی و محدودیت‌های آن این پژوهش به‌هیچ‌وجه مدعی تعمیم نتایج نیست و محقق نیز چنین ادعایی ندارد که نظریه مبنایی دست‌یافته‌اش برای تمامی زنان کرد قابلیت تعمیم دارد. این جلسه با پرسش و پاسخ‌های حاضران در جلسه به اتمام رسید.

